

МУНАВВАР ҚОРИ АБДУРАШИДХОНОВ

Нашрга тайёрловчи — санъатшунослик фанлари номзоди **Сирожиддин Аҳмедов**

ЕР ЮЗИ

Макотиби ибтидоиянинг 3—4-синф шогирдлари учун мўътабар китоблардан интихоб этилиб, Туркистон шеваи туркиясинда тартиб ва таҳрир ўлинмиш жуғрофия рисоласи

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

1. Муқаддима

Жаноби Ҳақ таъолий ҳазратлари бизни ердан яратмишдур. Чунки бизим туғулдурғон, ўсадурғон, тириклик қиладурғон ҳам ўлғондин сўнгра кўмиладурғон ўрнимиз шул ердур. Бас, ер бизим онамиз ва умрлик ватанимиздур. Бир кишига ўз уйи ва маҳалласининг аҳволини билиб турмак қандай лозим бўлса, умрлик ватан аслиси бўлғон ернинг аҳволини билмак ондан ортуғроқлозимдур. Лекин бир кишининг умри ҳар қанча узун бўлса ҳам, ер юзини тамом айланиб, кўруб билолмас. Ер юзидаги инсонларни, ҳайвонларни, ҳукуматларни, шаҳарларни, тоғларни, чўлларни, денгизларни, наҳрларни ва шуларга ўхшаш керакли нарсаларнинг барчасини кўриб, билмак бир киши учун мумкин эмасдур.

Аммо жўғрофия илмини ўқуғон кишилар бу нарсаларнинг ҳар бирини осонлик ила билурлар, шул сабабли ҳозирда болаларга жўғрофия киритмак, ибтидоийдан бошлаб ўрта ва олий мактабларгача дарс жадвалига жўғрофия киритмак, бутун дунёдаги маданий миллатлар тарафидан қабул ўлинмишдир.

2. Ернинг суврат ва ҳаракати

Ер тарбуз ёки апельсинга ўхшаш юмалоқдир. Ер ҳеч нарсанинг¹ устида турмас, балки Аллоҳи таъолийнинг қудрати ила отилган тўп замбаракига ўхшаш ҳаво орасида юруб туродир. Ернинг икки хил ҳаракати бор: бири — юмаланиш, иккинчиси — айланиш. Юмалағанда² аробанинг ғилдирағига ўхшаб ўз ўқининг атрофида юмаланур. Ва бу ҳаракатни ҳар бир 24 соатда бир маротаба тамом қилур. Бундан бир кеча-кундуз ҳосил бўлур. Шул сабабли бу ҳаракатни ҳаракати юмия (кунлик ҳаракат) ва ҳаракати меҳвария (ўқ атрофида ҳаракат) дерлар.

Айланғонда эса куёшнинг атрофида айланур. Бу ҳаракатини 365 кун ва олти соатда тамом қилур. Бундан йил ҳосил бўлур. Шул сабабли бу ҳаракатни ҳаракати санавия (йиллик ҳаракат) ва ҳаракати даврия (айланма ҳаракат) дерлар.

3. Асбоб ва атрофларнинг исмлари

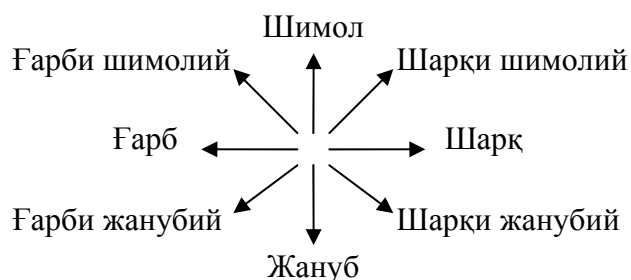
Ернинг шакл ва сувратини тамоман чизуб кўрсатғон нарсани курраи мусаннаъ (глобус) дейилур. Юмалоқ қилунмасдан, қоғоз устига чизилғон бўлса, курраи мастаҳа дейилур.

¹ Бу ўринда шогирдларга ернинг думалоқлиғини далоил нақлиясини баён этмак лозимдир.

² Олмага ўхшаш бир нарсани ердан юмалатиб ҳамда думидан ип боғлаб, бошдан айлантириб кўрсатмак ва ул нарсани чироқга ўхшаш бир нарсага ул бир тарафини, сўнгра айлантириб иккинчи нимарсани тутиб, кеча ва кундуз хусулини тушунтирмак муаллим афандиларнинг вазифаларидур.

Ерни икки паллага бўлиб кўрсатгон, қоғазларни нисфи курра (полушария) дейилур.

Ерни қитъа ва мамлакатларга бўлуб, ҳар бирини бўлак-бўлак кўрсатган қоғазларни харита (карта) дейилур. Бир неча хариталарни йиғуб дафтар қилингон бўлса атлас дейилур. Ерни кун ботганга ўхшаб кўрунгон тарафини Ғарб, кун чиққанга ўхшаб кўрунгон тарафини Шарқ дейилур. Ғарбга қараб тургон кишининг ўнг ёғини Шимол, сўл ёғини Жануб дейилур. Ғарб ила Шимол орасини Ғарби шимол, Ғарб ила Жануб орасини Ғарби жануб, Шарқ ила Шимол орасини Шарқи шимол, Шарқ ила Жануб орасини Шарқи жануб дейилур. Хариталарнинг уст ёғи Шимол, ост ёғи Жануб, ўнг ёғи Шарқ, сўл ёғи Ғарб эътибор қилинмишдур.

4. Ер юзи³

Ер юзи сув ила қуруғликдан иборатдур. Ер юзининг тўртдан бир бўлаги қуруғлик ва уч бўлаги сув ила қопланмишдур. Қуруғлуқ беш парчага бўлинур: Оврупо, Осиё, Африко, Амрико, Австралиё.

Буларнинг ҳар бирини қитъа дейилур. Булардан Оврупо, Осиё, Африко қитъаларини барри аъқиқ (эски дунё) дейилур, Амрико ва эски Австралиё қитъаларини барри жадида (янги дунё) дейилур.

Барча ёғи сув ила ўралгон қуруғликни ата (жазира) дейилур. Уч ёғи сув ила ўралуб, ёлғиз бир ёғи қуруғлуқга туташгон жойларни ярим ата (шаба жазира) дейилур.

Ярим атанинг қуруғлуқга туташгон тор жойини барзах дейилур. Учи ингичка бўлуб, сувга узойиб чиқган жойларни бурун дейилур. Юқори кўтарулгон жойларни баланд бўлса тоғ, паст бўлса тепа дейилур. Устидан доимо тутун, олов чиқиб турадургон тоғларни ёнар тоғ (вулқон) дейилур. Сувсиз, текис жойларни чўл, экин ўсадургон сувлуқ жойларни дола (ува) дейилур. Тоғ ва тепалар устидағи мол ўтлайдургон текис жойларни яйлов (қир) дейилур. Икки тоғ орасидағи тор йўлларни дарбанд (дара) дейилур. Денгиз, кўл ва наҳрларнинг бўйларини соҳил дейилур.

5. Сувлар

Ер юзини тўртдан уч бўлагини қоплагон сувлар аввало тўрт қисмга бўлинур: денгиз, кўл, наҳр, ўқёнус. Ўқёнус деб бутун қуруғликни ўраб олган шўр сувларни айтилур. Ўқёнус сувлари бешга бўлинур: Баҳри муҳити кабир, Баҳри муҳити атлас, Баҳри муҳити ҳинд, Баҳри муҳити шимолий, Баҳри муҳити жанубий. Баҳри муҳити шимолий ила Баҳри муҳити жанубий доимо муз ила қопланиб турғони учун Баҳри мунжамид, яъни Муз денгизи деб аталур.

Денгиз деб қуруғликнинг орасига ёриб киргон шўр сувларни айтилур. Кўл деб барча ёғи қуруғлик ила ўралгон сувларни айтилур. Наҳр деб тоғлардағи булоқлардан, қор ва ёмғурлардан пайдо бўлуб, бир-бирига қўшилуб, зўрай-ган сувларни айтилур. Наҳрлар кўлларга ва денгизларга бориб қуюлодурлар. Наҳрларнинг чиқодургон ерларин манбаъ, бориб қуядургон ерларин мансуб дейилур. Икки денгизнинг бир-бирига қўшиладургон тор жойларини бўғоз

³ Ахтар: ушбу дарснинг ҳар бирини харита, курраи мусанналардан, расмлардан кўрсатиб ўқутмак ва ҳар бир жумласина дуруст савол қўйиб сўрамак муаллим афандиларга муҳаввалдур.

дейилур. Инсон кучила қозилғон бўғозларни қанол дейилур. Қуруғлиқ орасиға сукулиб кирғон сувларни кўрфаз дейилур. Парахўдлар кириб турадурғон кўрфазларни лиман дейилур.

6. Оврупо қитъаси

Оврупо қитъаси Осиёнинг ғарб тарафида, Африқонинг шимол тарафида воқеъ улуғ бир ярим атадур. Бу қитъанинг шимол тарафи бутун Баҳри мунжамид, шимоли шарқ тарафи Ўрол тоғлари, Урол наҳри, Баҳри Ҳазар (Каспий денгизи) жануб тарафи Қофқоз тоғлари, Баҳри сиёх (Қора денгиз), Истанбул бўғози, Мармара денгизи, Дарданел (Чаноқ қалъа) бўғози, Баҳри сафид (Оқ денгиз), Сипта (Жабали торик) бўғози, ғарб тарафи бутун Баҳри муҳити атлас ила ўралмишдир.

Оврупо қитъаси бошқа қитъаларнинг кичиги бўлса ҳам, ўзининг ободлилиги ва халқининг маориф, ҳунар, саноат, тижорат, зироат ва сиёсатдаги тараққийсиға қарағанда, энг биринчиси ва ҳокимидир. Кенглиги 180 минг мураббаъ мил бўлиб, тўрт юз (400) милёнға яқин аҳолиси вордур. Аҳолисининг барчаси оқ жинсдан бўлуб, 25 милёнчаси мусулмон, қолғонлари христиан ва бир оз яҳудийдур.

Ер юзидаги энг зўр ҳукуматлар, мадраса ва дорилфунунлар, фабрик ва заводлар, темир йўл ва парахўдлар, шаҳар ва мамлакатлар жумласи бу қитъададур. Оврупонинг ҳавоси яхши бўлуб, ерида ҳар хил мева ва экинлар етишодур. Ер остидан олтун, кумуш, темир, кўмир каби ҳар хил фойдалиқ конлар чиқодур. Атрофи кирған-чиқған бўлиб, ата ва ярим аталари, кўрфаз ва лиманлари, денгиз ва бўғозлари, кўл ва наҳрлари кўпдир. Оврупода катта-кичик 21 мамлакат вордур. Ҳукуматларнинг беши шимолий Оврупода, олтиси ўрта Оврупода ва ўни жанубий Овруподадурлар. Шимолдаги ҳукуматлардан биринчиси ҳам каттаси Русия императўрлиғидур.

7. Русия императўрлиғи

Русия мамлақати ерининг кенлиғи жиҳатидан ер юзидаги мамлакатларнинг (Англатардан сўнгра) энг улуғидир. Оврупонинг ярмидан кўпроғи, Осиёнинг учдан бири Русия мулкидир. Бунға қарағанда Русия ҳукумати бутун ер юзининг (тақрибан) олтидан бир бўлагида ҳокимдур.

Русиянинг Овруподаги ерини Оврупойи Русий дейилур. Осиёдаги ерини Осиёи Русий дейилур. Оврупойи Русийнинг шимол тарафи Баҳри мунжамид, шимоли шарқ тарафи Ўрол тоғлари, Ўрол наҳри ва Баҳри Ҳазар, жануб тарафи Қофқоз тоғлари, Қора денгиз, Туна шаҳри, Румония ҳукумати, ғарб тарафи Австриё ҳукумати, Германия (Олмониё) ҳукумати, Болтик денгизи, Исвеч, Нурвеж ҳукуматидур. Кенлиғи (100000) юз минг мураббаъ милдур. Аҳолиси юз ўн милёнча бўлуб, тўқсон (90) милёни руслар, қолғонлари мусулмон, поляк, яҳудий, армани каби турли миллатлардан иборатдур.

8. Денгиз, кўрфаз, кўл ва наҳрлари

Оврупойи Русийнинг шимол тарафида Баҳри мунжамиди шимолий ва бундан пайдо бўлғон Абиз денгизи ҳам Печуро ва шимолий Руйна наҳрлари вор. Печуро Баҳри мунжамиди шимолийға, шимолий Руйна Абиз⁴ денгизиға қуйилур.

Ғарб тарафида Болтикденгизи ва бундан чиқғон Бутани, Финланда ва Риға кўрфазлари ҳам Нева ва ғарбий Руйна наҳрлари вор. Нева наҳри Финланда кўрфазина, ғарбий Руйна Риға кўрфазина қуйиладур. Жануб тарафинда Қора денгиз ва бундан пайдо бўлғон Азоқ денгизи ҳам Дўн, Днепр ва Днестр наҳрлари вор. Дўн наҳри Азоқ денгизина, Днепр ва Днестр наҳрлари

⁴ Абиз— Баренц денгизи (С. А.)

Қора денгизга қуйилодур. Шарқ тарафинда Баҳри ҳазар ва бунға қуйиладурғон Волға ҳам Ўрол нахрлари вор.

9. Идора ва шаҳарлари

Русия ҳукумати ерининг кенглиги, аҳолисининг кўплиги ва қувваи аскариясиға қарағанда Оврупо ҳукуматлари орасинда биринчи даражада ҳисоб қилинса ҳам, мамлакатининг ободлиги ва аҳолисининг илм-маърифат, хунар ва саноатдаги тараққийсиға 3-нчи даражада санолур.

Мамлакат низомларини қарамак учун Государственный дума (Мажлиси мабъусон) ва Государственный совет (Мажлиси аёён) исмли маҳкамалари вор. Бунга қарағанда идораси маршрутадур.

Русия ҳукумат тили русча, ҳукумат мазҳаби проваславнийдур. Шундай бўлса ҳам ислом, яҳудий, маъжусий, қатўлик, лутеран мазҳаблари ила амал қилғувчилар, туркча, форсча, полакча, арманича каби ҳар хил тиллар ила сўйлашадурғон кишилар кўпдур. Баҳри мунжамиди шимолийдаги «Зомбили жадид», Қўлқуеф ва Вайғач аталари ҳам Русияға тобеъдур.

Русия императўрлиғининг пойтахти Петроград шаҳридур. Бу шаҳарни 1703 йилда Пётр Великий Финланда кўрфазиға яқин ерида Нева шаҳрининг бўйиға бино қилмишдур. Шул сабабли тижорат ва аскарый жиҳатдан Русиянинг биринчи шаҳридур. Бир ярим милён аҳолиси вордур. Русиянинг эски пойтахти Масков шаҳридур. Бу шаҳарнинг аҳолиси бир милён олти юз минг бўлуб, тижорат ва саноат жиҳатинча Петрограддан қолишмайдур. Булардан сўнгра Варшава, Киев, Харкуф шаҳарлари, Қора денгиз бўйнида Адеса ҳам Севастопўл шаҳарлари, Дўн нахри бўйинда Ростўф шаҳри ва Вўлға нахри бўйинда Астрахан, Саратов, Самара, Симбир, Қозон, Екатирибург, Кострўма ва Ярослав шаҳарлари, Ўрол нахри бўйинда Ўренбург шаҳ-ри, шимолий Руйно бўйинда Архангелски ҳам Волуғда шаҳарлари машхурдир.

10. Финланда

Оврупойи Русийнинг шимолий қисмида, Болтиқ денгизи соҳилида мухторият⁵ (автономия) бир вилоятдир. Ҳозирча бу мамлакатнинг ўзига махсус темир йўллари, парахўд ва дорилфунунлари, телеғром ва телефонлари, ўз исмиға ясағон чақа тангалари ва мамлакатни идора қиладурғон мажлиси мабъусонлари (сеймолари) вордур. Бутун мамлакатнинг кулли идоралари ўз қўл ва ихтиёрлариндадур. Марказ идораси Гелсинфорғс шаҳри бўлиб, Выборг, Обо шаҳарлари машхур шаҳарлардур. Аҳолиси фин ва шведлар бўлуб, барчаси 2 милёндур. Маориф ва маданият жиҳатидан руслардан қолишмайлар, балки баъзи ахлоқ-одоб хусусларидан неча мартаба ортуқдурлар. Мазҳаблари лутеран.

11. Исвеч-Нурвеж қироллиғлари

Шимолий Овруподаги ҳукуматларнинг иккинчиси Исвеч (Швеция), учинчиси Нурвеж (Норвегия) қироллиғларидур. Бу ҳукуматлар Искандинавиё ярим атасинда бўлуб, шимолий тарафи Баҳри мунжамиди шимолий, ғарб тарафи — Баҳри муҳити атлас, жануб тарафи — Сунд бўғози, Ёсқажароҳ бўғози ва Болтиқ денгизи, шарқ тарафи — Болтиқ денгизи ва Русия ҳукумати ила ўролмишдур.

Аввалда Исвеч ва Нурвеж бир ҳукумат бўлса ҳам, ҳозир бир-бирисидан тамом айрилғон ва ҳар бирининг ўзига махсус мажлиси мабъусони ҳам қироли вор. Исвечнинг аҳолиси 4 милёнча бўлиб, пойтахти Истукулм шаҳридур. Нурвежнинг аҳолиси 3 милёнча бўлуб, пойтахти

⁵ Бир мамлакат иккинчи бир ҳукуматнинг қўлида бўлиб, барча дохийий ишлари ул мамлакатни ўз аҳллари қўлиға топшурулса, шундай мамлакатни мухториятли, автономияли дейилур.

Христониё шахридур. Машхур шаҳарлари: Ғутбург, Малму, Вовса шаҳарларидур. Иккисининг идораси ҳам маршрута. Мазҳаби — протестант ватили шведчадур. Машхур Искандинавиё тоғлари ила Винар, Витар ва Мулар кўллари бу мамлакатдадур.

12. Англтара қироллиғи⁶

Шимолий Овруподағи ҳукуматларнингтўртинчиси Англтара қироллиғидур. Бу мамлакат Баҳри муҳити атласда Британиё, Ирландиё ва Шотландиё каби бир неча аталардан иборатдур. Аҳолиси 42 милён бўлуб, аксари протестант мазҳаби ила амал қилур. Пойтахти Лўндўн шахридур. Машхур шаҳарлари: Ливерпул, Бермингем, Ғласку ва Дублин шаҳарларидур. Идораси: маршрута, тили инглизчадур. Оқ денгиздағи Малта ва Қибрис аталари ҳам Англтараға тобеъдур. Машхур Таймс наҳри бу мамлакатда, Лўндўн шах-ридан ўтадур.

13. Донимарқа қироллиғи

Шимолий Овруподағи ҳукуматларнинг бешинчиси Донимарқа (Дания) қироллиғидур. Бу мамлакат Болтиқ ва шимол денгизлари орасинда Исланда, Фивний, Лоланда, Фолстр, Бурнхўлм исмлиқ бир неча аталар ила Жўкланда ярим атасиндан иборатдур. Аҳолиси икки ярим милёнча (2500000) бўлиб, аксари протестант мазҳабиндадур.

Пойтахти Исланда⁷ атасинда Кўпенхоғ шахридур. Машхур шаҳарлари: Алсинур, Авдонис, Форхус, Вибурғ ва Олбурғ шаҳарларидур. Идораси маршрутадур. Баҳри муҳити атлас ила Баҳри мунжамиди шимолий орасиндағи Исланда атаси ҳам бу ҳукуматға тобеъдур. Машхур Ҳақла ёнар тоғи (вулкони) Исланда атасиндадур.

14. Олмония императўрлиғи

Ўрта Овруподағи ҳукуматларнинг биринчиси Олмония (Германия) императўрлиғидур. Бу ҳукуматнинг шимолий тарафи Шимол денгизи, Донимарқа ҳукумати ва Болтиқ денгизи, шарқ тарафи Русия ҳукумати ва жануб тарафи Австрия ва Исвечра ҳукуматлари, ғарб тарафи Франсия, Белчиқо ва Фламанг ҳукуматларидур. Аҳолиси олтмиш милёнча (60000000) бўлуб, аксари катўлик ва протестант мазҳаблариндандур. Пойтахти Берлин шахридур. Машхур шаҳарлари: Франкфурт, Мийунхин, Штутхартд, Дармштатд ва Ҳамбург шаҳарларидур. Идораси маршрутадур, тили немисчадур. Олмониянинг жанубида машхур Кира ўрмон тоғлари ва бу тоғлардан чиқуб, Қора денгизға қуйиладурғон машхур Туна — Дунай наҳри вордур. Шимол тарафинда Болтиқ денгизина қуйиладурғон Висла ва Одер наҳрлари, шимол денгизина қуйиладурғон Элба, Визир наҳрлари вордур.

15. Франсия жумҳурияти

2 нчиси Франсия жумҳуриятидур. Бу мамлакат шимолий тарафи Шимол денгизи, Подокла бўғози ва Манш денгизи, ғарб тарафи Баҳри муҳити атлас, Ғосқония (Босқой) кўрфази, жануб тарафи: Франсияни Испаниядан айирған Пирана тоғлари, Оқ денгиз, шарқ тарафи Италиё, Исвечра, Олмониё ва Белчиқо ҳукуматларидур. Аҳолиси 39 милёнча бўлуб, катўлик мазҳабиға

---

⁶ Англтара ҳукумати мамлакатининг кенлиғи ва аҳолисининг кўплиғи уруш ва суро порахўдларининг кўплиғи ила дунёнинг энг улуғ ва зўр ҳукуматидур. Беш қитъанинг ҳар бирида мустамлакаси вор. Бутун аҳолиси 400 милёнчадур. Лўндўн шаҳри дунёнинг энг улуғ шахридур. Аҳолиси 5,5 милёндур.

⁷ Исланда — муз ерлари деган сўздир. Ҳақиқатдан Исланда атаси муз бўлуб, дунёнинг энг совуқ мамлакатларидандур. Ёнар тоғлари, иссиқ булоқлари кўпдур. Кенлиғи Даниядан катта бўлса ҳам, аҳолиси юз мингдан ортмайдур.

амал қилурлар.

Пойтахти Париж⁸. Машхур шаҳарлари: Лион, Бўрду, Марселиё, Шарбург, Ҳовр, Кола ва Руан шаҳарларидур. Идораси: жумхурият, тили франсузчадур⁹.

Оқ денгиздағи Кўрсика атаси Баҳри муҳити атласида Олорун, Рей, Хилил, Ғурдо, Сен ва Удасасон аталари Франсияға тобеъдур. Франсиядан чиқуб, Париждан ўтатурғон машхур Сен наҳри Манш денгизина қуйиладур. Лура, Жирандо наҳрлари Ғосқониё кўрфазина, Руна наҳри Оқ денгиздағи Лион кўрфазина қуйиладур.

16. Фламанг қироллиғи

3 нчиси Фламанг (Ҳўлланда) қироллиғидур. Бу мамлакатнинг шимоли ғарб тарафлари Шимол денгизи, жануб тарафи Белчиқо ва шарқ тарафи Олмониё ҳукуматларидур. Аҳолиси олти милёнча бўлиб, пойтахти Амстердам¹⁰ шаҳридур. Машхур шаҳарлари: Лаҳи, яъни Ғаға, Лувардан (Зул), Утрахт, Ҳарлем ва Ротердам шаҳарларидур. Идораси маршрута, тили немисча ва франсузчадур. Бу мамлакатда илм ва хунар ниҳоятда тараққий учун аҳолиси кўп бойдур. Шимол денгизидан пайдо бўлғон Зуйдрза кўрфази вор. Рейн ва Муз наҳрлари бу мамлакатдан бир неча қисмға бўлинув ўтуб, шимол денгизина қуйиладур.

17. Белчиқо қироллиғи

4 нчиси Белчиқо (Белгия) қироллиғидур. Бу мамлакатнинг шимол тарафи Фламанг ҳукумати, ғарб тарафи Шимол денгизи, жануб тарафи Франсия ва шарқ тарафи Олмониё ҳукуматларидур.

Аҳолиси етти милёнча бўлуб, протестант мазҳабиндадур. Пойтахти Бруксил (Брюссел) шаҳридур. Машхур шаҳарлари: Мунс, Анварс, Ғанд, Бруж, Номур, Орлиун, Лиёж ва Хаслат шаҳарларидур. Идораси маршрута, тили франсузчадир. Бу мамлакатда темир ва кўмир конлари ниҳоятда кўпдур. Жануб тарафида Ордан тоғлари вор. Франсиядан чиқадурғон Искут ва Муз наҳрлари бу мамлакатдан ўтибдур. Темир йўлининг кўплиғи ва аҳолисининг илм ва хунари соясинда ниҳоятда бой мамлакатлардандур. Бу мамлакатни ҳозирда Германия ҳукумати олуб ва қанчалар идора қилиб турибдур.

18. Австриё ва Можаристон

5 нчиси Австриё ва Можаристон императўрлиғидур. Австриё ва Можаристон (Венгрия) иккиси бўлак-бўлак, икки мамлакат бўлса ҳам, бир подшоҳға тобеъ бўлғонлиғи учун бир ҳукумат саналадур. Подшоҳлари Австриё императўри ва Можаристон қироли деб аталадур.

Бу мамлакатнинг шимол тарафи Олмония ва Русия ҳукуматлари, шарқ тарафи Русия ва Румониё ҳукуматлари, жануб тарафи Румониё, Сербия ва Қоратоғ ҳукуматлари ила Адриатик денгизи, ғарб тарафи Исвечра ва Олмониё ҳукуматларидур. Туркиядан олинғон Бўсна — Ҳерцоғовиня давлати ҳам қўшилғон ҳолда, аҳолиси 47 милёнча бўлуб, аксари катўлик, қолғонлари протестант, православ, мусулмон, яҳудий мазҳаблариндадур.

Пойтахти Вена шаҳридур. Машхур шаҳарлари: Будапешта, Прага, Трупод, Пурну, Кракўв, Трийиста, Зора, Лейбах, Ғрач шаҳарларидур. Идораси маршрута, тили немисча ва можарчадур. Машхур Алп ва Қорпот тоғлари, Платин ва Нузидил кўллари, Болтиқ денгизига қуйиладурғон

---

⁸ Париж шаҳри энг зийнатли ва чиройли шаҳрдур.

⁹ Франсузча тил бутун дунёға ёйилиб, умумий тил ҳукминда кирмишдир.

¹⁰ Амстердам шаҳри Фламанг ҳукуматининг асл пойтахти бўлса ҳам, қироллари кўп вақт Лаҳи шаҳринда турғанлиғи учун бу ҳам пойтахт эътибор қилинур. Атама мункисм бўлуб, бу аталар бир-бирига 290 кўприк ила туташирилмишдур.

Тавна ва Днистр нахрлари жумласи бу мамлакатдадур. Австриё ҳукумати Оврупода энг кучлик ва нуфузлик ҳукуматлар қаторидан саналур.

19. Исвечра (Швецария) жумҳурияти

6 нчиси Исвечра жумҳуриятидур. Бу мамлакатнинг ши-мол тарафи Олмониё, шарқ тарафи Австриё, жануб тарафи Италиё, ғарб тарафи Франция ҳукуматларидур. Аҳолиси уч ярим милёнча бўлуб, аксари протестант ва қолғонлари катўлик мазҳабидадур. Пойтахти Берн шаҳридур. Машҳур шаҳарлари: Женева, Лузанна, Позл, Сюрих, Арғу ва Свин шаҳарларидур. Идораси жумҳурият бўлуб, кўп халқи франсузча, италёнча тиллар ила сўйлашурлар. Исвечрани Франциядан Жура тоғлари ила Женева кўли айирадур. Италиёдан Алп тоғлари ила Можур ва Луғону кўллари айирадур. Исвечрада булардан бошқа Зура, Нуфшатл, Лусирна ва Можур исмли машҳур кўллари, Ту, Рун, Эйс, Тисс исмли нахрлари, турли қайнар булоқлар, хушҳаво тоғ ва тепалар ниҳоятда кўпдир. Шул сабабли ёз фаслида ҳар тарафдан кўп сайёҳлар келуб истироҳат қилурлар.

20. Пўртигиз жумҳурияти

1. Жанубий Овруподағи ҳукуматларнинг биринчиси Пўртигиз (Португалия) жумҳуриятидир. Бу мамлакатнинг шимоли ва шарқ тарафлари Испаниё мамлакатига ёпишгон бўлиб, ғарб ва жануб тарафлари Баҳри муҳити атлас ила ўралмишдур. Аҳолиси беш милёнча бўлуб, мазҳаблари катўлик. Идораси жумҳуриятдир. Пойтахти Лизбон (Лиссабон) шаҳридур. Машҳур шаҳарлари: Пўрту, Бриғанса, Аввара, Фору шаҳарларидур. Испаниёдан чиқадурғон Минху, Дуру, Тож ва Вадий алғана нахрлари бу мамлакатдан ўтуб, Баҳри муҳити атласга қуйиладур. Баҳри муҳити атласдаги Осу ва Модара аталари бу мамлакатга тобеьдур. Авваллари бу мамлакат араблар идорасида эди.

21. Испаниё қироллиғи

2 нчиси Испаниё қироллиғидур. Бу мамлакатнинг шимол тарафиға Госқония кўрфази, Франция ҳукумати, шарқ тарафи Оқ денгиз, Сипта бўғози ва Баҳри муҳити атлас, Ғарб тарафи Пўртуғалиё ҳукумати ва Баҳри муҳити атлас ила ўралмишдур. Аҳолиси ўн саккиз милёндан зиёда бўлуб, катўлик мазҳабидадур. Идораси маршрута, тили испанча, пойтахти Мадрид шаҳридур. Машҳур шаҳарлари: Барсилуна, Валенсиё, Кастилиё, Кордова, Силвиё ва Ғирнота шаҳарларидур. Окденгиздаги Минўрқа ва Майўрқа аталари ҳам бу мамлакатга тобеьдур. Бу мамлакатнинг исми авваллардан Андалус бўлиб, араблар идорасида эди. Араблардан қолғон машҳур асарлардан Силвиё шаҳринда «Ал-қасир» саройи, Ғирнота шаҳринда «Ал-Ҳамро» ва «Ал-Байзо» саройлари ва Кўрдўва (Куртуба) шаҳрида «Жомеъ ал-Кабир» масжиди ва «Мадинатул-Захро» саройи ҳозирда ҳам бордур. «Жомеъ ал-Кабир» масжиди алҳол калисоға айлан-тирилғанмишдир. Испаниёда Тахо, Дуэро, Вадий алғана нахрларидан бошқа Вадий ал-Кабир исмли машҳур бир нахр бўлуб, Баҳри муҳити атласга қуйиладур.

22. Италиё қироллиғи

3 нчиси Италиё қироллиғидур. Бу мамлакатнинг жанубида ғарби шимолидан шарқи жанубиға қараб узайғон бир ярим ата ила Сардиниё, Сижилиё, Алба ва Лепари исмли бир неча аталардан иборатдур. Шимоли Франция, Исвечра, Австриё ҳукуматларидан Алп тоғлари ила айрилмишдур. Шарқи жануб, ғарб тарафлари эса Вандик кўрфази, Адриатик денгизи, Тарн

кўрфази, Юнон денгизи, Оқ денгиз, Тиранин денгизи ва Жануҳ кўрфази ила ўралмишдур. Аҳолиси 35 милёнча бўлуб, катўлик мазҳабиндадур. Пойтахти Румо¹¹ шаҳридур. Машҳур шаҳарлари: Турино, Милан, Вандик, Флоринса ва Ниапол шаҳарларидур. Идораси маршрута, тили италёнчадур. Алп тоғларидан чиқуб, Адриатик денгизина қуйиладурғон По наҳри ила Румо шаҳ-рининг ёнидан ўтуб, Оқ денгизга қуйиладурғон Тибр ва Арну наҳрлари ва ҳам машҳур Везу ва Этна ёнар тоғлари¹² Италиёдадур. Шимол тарафида Можор, Қаю ва Фордў исмли кўллар вор. Ўртасида Перужиё, Пулсано ва Фучино исмли кўллари вор¹³. Сижилия атасини Италиёдан Мусино бўғози ва Сардиниё атасини Бунифачио бўғози айирадур.

23. Сербистон қироллиғи

4 нчиси Сербистон (Сербия) қироллиғидур. Бу мамлакатнинг шимол тарафи Австриё, шарқ тарафи Румониё ва Булғориё, жануб тарафи Юнонистон, ғарб тарафи Албаниё, Қоратоғ ва Австриё мамлакатлари ила ўралмишдур. Пойтахти Белград шаҳридур. Машҳур шаҳарлари: Самандра, Аликсиноч ва Зайчар шаҳарларидур. Идораси маршрута, тили сербчадур.

24. Қоратоғ қироллиғи

5 нчиси Қоратоғ қироллиғидур. Бу мамлакат Адриатик денгизи бўйинда, Сербиянинг ғарбинда, Австриёнинг жанубида, Албаниёнинг шимолида кичкинагина бир ҳукуматдур. Аҳолиси уч милёнча, мазҳаби православ, идораси маршрута, пойтахти Чатина шаҳридур. Денгиз бўйида Бўр исмли машҳур шаҳарлари ҳам вор.

25. Арновуд (Албания) ҳукумати

6 нчиси Арновуд (Албания) ҳукуматидур. Бу мамлакат Адриатик денгизи бўйича Қоратоғ, Сербистон ва Юнонистон мамлакатлари орасинда янгигина ясалғон¹⁴ бир ислом ҳукуматидур. Аҳолиси бир ярим милёндан зиёдроҳ бўлуб, аксари ислом мазҳабидадур. Пойтахти — Дурасти ва машҳур шаҳарлари Ишқудра, Уфрида ва Авлуния шаҳарларидур.

26. Румониё қироллиғи

7 нчиси Румониё қироллиғидур. Бу мамлакат шимолдан Австриё, шарқдан Русия, Қора денгиз ва ғарб тарафидан Сербия ҳукуматлари ила ўралмишдир. Аҳолиси олти ярим милёнча бўлуб, аксари православ мазҳабидадур. Пойтахти Бухарист (Букраш) шаҳридур. Машҳур шаҳарлари: Яш, Тулжа, Йиркуки, Кустанча, Силастра ва Абраил шаҳарларидур. Идораси маршрута, тили руминчадур.

27. Туркия императўрлиғи

8 нчиси Туркия императўрлиғидур. Туркия ҳукуматининг энг кўп ери Осиёдадур. Овруподағи ерини Оврूपойи Усмоний, Осиёдағи ерини Осиёйи Усмоний¹⁵ дейилур. Оврूपойи Усмоний шимолдан Булғориё, шарқдан Қора денгиз, Истанбул бўғози, жанубдан Мармара

¹¹ Католик мазҳабининг бошлиғи папа Румо шаҳрида туродур.

¹² Везувий ёнар тоғлари Италиёда Неапол яқинида бўлуб, Этна ёнар тоғи Сижилиё атасидур.

¹³ Италиё кўл ва наҳрларининг кўплиғи соясинда Оврूपонинг энг манбат ва маръи мамлакатларидан ҳисобланадур.

¹⁴ Сербистон ва Қоратоғ ҳукуматларининг баъзи жойлари ҳозирда Австриё ҳукумати тарафидан забт ва хароб қилинмишдур.

¹⁵ Туркия ҳукуматини энг аввал ясағон кишининг исми Усмон бўлғон-лиғи учун бу ҳукумат Усмоний ҳукумати аталур.

денгизи, Чаноқ қала (Дардонил) бўғози ва ғарб тарафидан Аталар денгизи ва Булғорие мамлақати ила ўралмишдур. Туркиянинг Овруподағи аҳолиси уч ярим милёнча бўлуб, аксари мусулмондур. Пойтахти Истанбул ва Овруподағи машхур шаҳарлари: Адирно, Қирқ калисо ва Чаркоскуй шаҳарларидур. Идораси маршрута, тили туркчадур. Туркия императўри сиёсий жиҳатдан «Султон» ва диний жиҳатдан «Халифа» аталур.

28. Булғорие қироллиғи

9 нчиси Булғорие қироллиғидур. Бу мамлақат шимолдан Румоние, шарқдан Қора денгиз, жанубдан Туркия, Аталар денгизи, Юнонистон ва ғарбдан Сербие мамлақатлари ила ўролмишдур. Аҳолиси уч ярим милёнча бўлуб, аксари проваслав мазҳабидадур. Пойтахти Сўфие. Машхур шаҳарлари: Русчик, Вана, Бурғос ва Филба шаҳарларидур. Идораси маршрута, тили булғорчадур¹⁶.

29. Юнонистон қироллиғи

10 нчиси Юнонистон (Греция) қироллиғидур. Бу мамлақат Оврупонинг энг жанубида бўлуб, шимол тарафи Булғорие, Сербие ва Албание ҳукуматлари, жануб ва ғарб тарафлари Аталар денгизи, Оқ денгиз, Юнон денгизи ила ўролмишдур. Аҳолиси 6 милёнча бўлуб, аксари проваслав мазҳабидадур. Пойтахти Афина (Отин) шаҳридур. Машхур шаҳарлари: Пьера, Лариса, Тархўла, Флус, Фордича, Фўрсала ва Салўник шаҳарларидур. Идораси маршрута, тили юнончадур. Аталар денгизидағи ва Юнон денгизидағи кўп аталар ила машхур Грид атаси Юнонистонга тобеьдур.

30. Кичкина ҳукуматлар

Юқорида зикр ўлинмиш 20 ҳукуматдан бошқа Оврупода яна беш адад кичкина ҳукуматлар вор. Биринчиси Австрия ила Исвечра орасинда Лихтинштийн принслиғи бўлиб, аҳолиси 9.500, марказ идораси Вадус қарясидур. Иккинчиси Монаку принслиғи бўлуб, аҳолиси 13 минг, марказ идораси Монаку шаҳаридур. Учтинчиси Пиранда тоғлари орасинда, Андур қарясидур. Тўртинчиси Италияда, Сан-Марина ҳукумати бўлуб, аҳолиси 8 мингдур. Марина ҳукумати Оврупонинг энг эски ҳукуматларидандур. Бешинчиси Франция, Белчиқо ва Германия ҳукуматлари орасинда Люксимбург дуқалиғидур (герцоглик). Аҳолиси 31 минг бўлуб, маркази Люксимбург шаҳридур.

31. Осиё қитъаси

Эски дунёнинг иккинчиси Осиё қитъасидур. Бу қитъанинг шимол тарафи Баҳри мунжамиди шимолий ва Баҳранг бўғозидур¹⁷. Шарқ тарафи бутун Баҳри муҳити кабирдур, Жануб тарафи Малақо бўғози¹⁸ ила Баҳри муҳити хинддур, ғарб тарафи Боб алмандуб бўғози, Шоб денгизи, Сувайш канали, Оқ денгиз¹⁹, Аталар денгизи, Чаноққала бўғози, Мармара денгизи, Истанбул бўғози, Қора денгиз, Қофқоз тоғлари, Каспий денгизи, Ўрол наҳри ва Ўрол тоғларидур. Лингки 43 милён мураббаъ чақирим бўлуб, Оврупо ила Африқо қитъаларининг иккисидан ҳам кенгроқдур. Бунга қараганда Осиё ҳам Оврупо каби улуғ бир ярим ата

¹⁶ Ушбу Румоние, Булғорие ва Юнонистон мамлақатларида мусулмон ва яҳудий ҳам кўпдур.

¹⁷ Ушбу Баҳранг бўғози ила Осиё Амриқодан айриладур.

¹⁸ Малақо бўғози ила Осиё Австралиедан айриладур.

¹⁹ Бобал-мандуб бўғози, Шоб денгизи, Сувайш канали, Оқ денгиз ила Осиё Африқодан айрилодур.

шаклиндадур.

32. Осиёнинг машхур денгиз, кўрфаз ва бўғозлари

Осиёнинг шимол тарафинда Кўрск денгизи, Ўби кўрфази, Тор кўрфази, Нийсон ва Баҳранг кўрфазлари вор. Шарқ тарафинда Баҳранг денгизи, Япон денгизи, Сариг денгизи, шимолий ва жанубий Чин денгизлари вор. Баҳранг денгизидан пайдо бўлгон Анор кўрфази, Ухучқа, Япон денгизлари орасинда тотор бўғози, Япон ва Сариг денгизлари орасинда Курия бўғози, Сариг денгиздан пайдо бўлгон Пачили кўрфази, шимолий ва жанубий Чин денгизлари орасинда Фу Кин Онг бўғози, жанубий Чин денгизидан пайдо бўлгон Тунгхин ва Сиам бўғозлари вор. Жануб тарафинда Малоқо бўғозидан бошқа Баҳри муҳити ҳинддан пайдо бўлган Банғола кўрфази, Амон денгизи, Амон кўрфази, Басра кўрфази, Адан кўрфази. Басра ва Адан кўрфазлари орасинда Хурмуз бўғози, Ҳиндистон ила Сарандиб атаси орасинда Ёлк бўғози вор. Ғарб тарафинда эса юқорида мазкур бўғоз ва денгизлардан бошқа Шоб денгизидан пайдо бўлгон Ақба кўрфази ила Оқ денгиздан пайдо бўлгон Искандарун кўрфази вор. Булардан бошқа Туркистоннинг шимоли ғарбида Орол денгизи вор²⁰.

33. Осиёнинг ҳаво ва табиати

Осиёнинг шимол тарафлари ниҳоятда совукдур. Хусусан, Баҳри мунжамиди шимолий соҳиллари доимо қор ва музлар ила қоплануб ётган тоғ ва саҳролардан иборатдур. Ўрталарининг ҳавоси мўътадил ва жануб тарафларин ҳавоси иссиқдур. Ер остидан олтуң, кумуш, мис, темир, кўмир, туз ва нефть конлари чиқодур. Ёқут, феруза, олмос каби қийматлик тошлар топиладур. Ўрта ва жануб тарафларида буғдой, арпа, шоли каби ҳар хил экинлар, дорчин, қаламфир, чой ва қаҳва каби хушбўй (ислик) дарахтлар ўсадур.

Узум, анор, анжир, пўртахол, хурмо, нок ва лимун каби ҳар хил мевалар етишадур. Жануб тарафларинда маймун, фил, каркидон, арслон, қоплон, илон ва тимсоҳ каби кўрқинчлик ҳайвонлар кўпдур.

34. Осиёнинг саканаси

Осиёнинг бутун аҳолиси 900 милёнға яқиндур. Жинси жиҳатинча, Осиёнинг ғарб ва жануб тарафлариндаги халқи оқ жинсдан бўлуб, ўрта ва шарқ тарафлариндаги халқининг барчаси сариг жинсға мансубдир.

Дин юзасидан буларнинг 180 милёнчаси мусулмон, бир ози христиан ва яҳудий, қолғонларининг жумласи маъжусий ва мушриклардур. Фақат Хитой (Чин) мамлакатада Аллох таолонинг бирлиғиға ишонуб — «қунфужию» исминда бир мазҳаб тутадурғон кишилар ҳам вордур.

Осиёда энг кўп сўйланадурғон тиллар: туркча, форсча, арабча, хитойча, русча ва инглизча тиллардур. Япунияда япунча, Ҳиндистонда урдуча тиллари ҳам машхурдур. Осиё халқи зироат ва тижорат ишларинда бир оз тараққийланғон бўлсалар ҳам, саноат ва сиёсат тўғриларинда кўплари овруполиларга асир ҳукминдадурлар. Бу асирлиқдан ўзининг илм ва ҳунар хусусидаги саъй ва ҳаракати соясинда ёлғуз Япуния миллати кутулмушдур.

35. Мамлакат ва ҳукуматлар

²⁰ Осиё Овруподан ушбу аталар денгизидан бошлаб, Ўрол тоғларигача саналғон денгиз, бўғоз, тоғ ва нахрлар ила айриладур. Орол денгизи кичкина бўлгонлиги учун баъзи жуғрофияларда Орол кўли деб атайдурлар.

Осиё қитъаси, аввало, у катта ва кичик 9 мамлакатга тақсим топадур: 1) Осиёи Русий, 2) Афғонистон, 3) Эронистон, 4) Ҳиндистон, 5) Ҳинди чиний, 6) Балужистон, 7) Осиёи Усмоний, 8) Хитой, 9) Япуния.

Осиёи Русийнинг ўзи беш парчага бўлинув. Буларнинг уч парчаси Русия ҳукуматининг идорасида бўлгон: 1) Қофқоз, 2) Сибириё, 3) Туркистон мамлакатларидур. Иккиси Русия ҳимоясида бўлгон Бухоро ва Хива хонлиқларидур.

36. Қофқоз

Қофқознинг атрофи шимолдан Қофқоз тоғлари, шарқдан Каспий денгизи, жанубдан Эронистон, Осиёи Усмоний ва ғарбдан Қора денгиз ила ўролмишдур. Аҳолиси саккиз милёнча бўлуб, аксари мусулмон ва қолғонлари христиандур. Мусулмонлар: чаркас, лазғи, тотор, турк ва пирсиёнлар бўлуб, христианлар: гуржи, армани ва руслардур. Қофқознинг марказий идораси Тифлис шаҳридадур. Катта шаҳарлари: Боку²¹, Ботум, Потти, Кутаиси, Ширвон, Эрифон, Нахчеван ва Танжа шаҳарларидур.

37. Сибириё²²

Сибириёнинг атрофи шимолдан Баҳри мунжамиди шимолий, шарқдан Баҳранг бўғози ва Баҳри муҳити кабир, жанубдан Чин ва Туркистон мамлакатлари ва ғарбдан Ўрол тоғлари ва Ўрол наҳри ила чекланмишдур. Аҳолиси олти милёнча бўлуб, аксари қалмоқ, мўғул, монжур, устийёк, тунғус, чўкчи, бошқирд ва сомуид номиндағи маъжусий тоифалардур. Булардан христиан ва мусулмон динларини қабул этканлари ҳам бор. Оврупойи Русий ва Туркистонга яқин жойларида²³ руслар, қозоқ, қирғиз, тотор, каби мусулмонлар ҳам кўпдур. Катта шаҳарлари Тўмск, Табўлск, Ўмск, Иркутск, Якутск ва Владивосток шаҳарларидур.

38. Туркистон (Ўрта Осиё)

Туркистоннинг ҳудуди: шимолдан Сибириё, шарқдан Чин, ғарбдан Каспий денгизи, жанубдан Афғонистон ва Эронистон мамлакатлари ила маҳдуддур. (Бухоро ва Хива хонлиқлари қўшилмаган ҳолда.) Кенглиғи бир ярим милён мураббаъ чақиримдур. Аҳолиси 7 милёнча бўлуб, аксари турк-ўзбек, такатуркман, қозоқ, қирғиз, торончи ва пирсиён номиндағи мусулмонлардур. Бир ози рус, яҳудий ва армани каби бошқа миллатлардур. Туркистондағи турк-ўзбек, торончи ва пирсиёнларнинг кўплари савдогарлиқ ва бир ози деҳқончилик ва мардикорлиқ ила тирикчилик қилурлар. Руслар сипоҳгарлиқ, деҳқончилик ва савдогарлиқ қилурлар. Яҳудий ва арманилар эса умуман савдогарлардур. Дўхтурлик, адвокатлик каби фойдалиқ ҳунарларнинг аксари яҳудийлар қўлиндадур.

39. Туркистон идораси

Туркистон мамлақати идора жиҳатидан беш областга бўлинадур: Сирдарё области, Самарқанд области, Закаспий области, Фарғона области ва Еттисув области, Бу областларнинг жумласи бир генерал-губернатўр ва ҳар бири бирор военний губернатўр тарафиндан идора қилинув. Генерал-губернатўрнинг турадурғон ери Тошканд шаҳридур. Шул сабабли Тошканд

²¹ Боку шаҳри нефть конлари ила машҳурдир.

²² Сибириё дунёнинг энг совуқ мамлақатидур. Русияда кўп гуноҳкорларни шул мамлакатга юборуб, олтун конларида ишлатурлар.

²³ Хусусан, Окмўлинск, Тўрақўрғон областларида.

шаҳри бутун Туркистоннинг марказ идораси саналур. Сирдарё областининг ҳам марказ идораси Тошканд шаҳридур, катта шаҳарлари: Чимканд, Авлиёта, Туркистон, Оқмасжид ва Ғазали шаҳарларидур.

Самарқанд областининг марказ идораси Самарқанд шаҳридур. Катта шаҳарлари: Каттакўрғон, Ўратепа, Хўжанд шаҳарларидур. Моварахазар областининг марказ идораси Асхабод, катта шаҳарлари: Краснавод ва Марв шаҳарларидур. Кўп аҳолиси пирсиён, такатуркманлардур. Фарғона областининг марказ идораси Искоблүф шаҳридур. Катта шаҳарлари: Хўканд, Андижон, Наманган, Марғилон ва Ўш шаҳарларидур. Еттисув областининг марказ идораси Олмаота (Верний) шаҳридур. Катта шаҳарлари: Ёрқанд, Тўкмоқ ва Қоракўл (Прежевалск) шаҳарларидур. Туркистонда ҳукумат тили русча бўлса ҳам умумий тили туркчадур. Фақат Самарқанд, Хўжанд, Ўратепа ва Чашт каби баъзи шаҳар ва қишлоқларда «тожик» номинда ярим форсий ила сўйлашурлар.

40. Бухоро ва Хева хонлиқлари

Туркистонда юқорида мазкур областлардан бошқа ярим мустақил икки мусулмон ҳукумати бордур. Бири Бухоро хонлиғи, иккинчиси Хева хонлиғидур. Бухоро хонлиғининг аҳолиси 2.300000 бўлиб, жумласи мусулмондур. Марказ идораси ўзининг «Маъдани илм» исми ила бутун дунёда машхур Бухоройи шариф шаҳридур. Катта шаҳарлари: Кармана, Ғиждувон, Қоракўл, Чоржўй, Китоб, Шахрисабз шаҳарларидур. Бухорода шаҳар аҳолисининг тили тожикча бўлса ҳам саҳро ва ҳукумат тиллари туркчадур.

Хева хонлиғининг аҳолиси 650 мингча бўлуб, барчаси мусулмондур. Марказ идораси Хева шаҳридур. Бу хонлиқларнинг иккиси ҳам русиё ҳимоясинда бўлуб, тараққиёти замонадан бутун маҳрумдурлар, фақат Хева хони Исфандиёр ҳазратларининг ҳаракати ила ислоҳотга қадам қўйилғонлиғи эшитилмақдадур. Бухорода эса ислоҳот сўзининг тилға олмак ҳам мумкин эмасдур. Ҳатто бутун олами исломда жорий бўлғон усули жаидид мактаби Бухорода ҳануз ҳаром саналмақдадур.

41. Туркистонда темир йўллар

Туркистондағи темир йўлларнинг биринчиси Ўрта Осиё темир йўлидур. Бу йўл Каспий денгизи бўйидағи Краснавод шаҳридан бошлаб, Асхабод, Марв, Бухоро ва Самарқанд шаҳарларидан ўтуб, Тошкандғача чўзилған бўлуб, узунлиғи 1748 чақиримдур. Бу йўлнинг икки бутоғи вордур. Кушка бутоғи ва Андижон бутоғи. Кушка бутоғи Марв шаҳридан бошлаб, Афғонистон чегарасидағи Кушка истехқомигача чўзулғон бўлиб, узунлиғи 294 чақиримдур. Андижон бутоғи Самарқанд ва Тошканд орасиндағи Чирнаево истансасидан бошлаб, Хўжанд ва Марғилон шаҳарларидан ўтуб, Андижонға тўхтайдур. Бунинг узунлиғи 306 чақиримдур²⁴. Иккинчиси Тошканд, Ўренбург темир йўлидур. Бу йўл Тошканддан бошлаб, Туркистон, Оқмасжид (Перовский) ва Ғазали шаҳарларидан ўтуб, Ўренбург-Сара темир йўлиға қўшиладур. Бунинг узунлиғи Тошканддан Ўренбургғача 1736 чақиримдур²⁵.

42. Афғонистон²⁶

²⁴ Ушбу Андижон йўлинда аксар азоси мусулмондан бўлғон бир ширкат тарафиндан Хўканд истансасидан Наманган шаҳригача бир темир йўл ясолуб, 1913 йилдан бошлаб юк ва йўловчилар қабул эта бошлади.

²⁵ Арс истансасидан бошлаб Еттисув вилоятиға караб бир бутук Оқсувға етади. Ҳозирда одам юк ола бошлади. Хўканддан бир бутук Наманган ва Жалолобод воситасила Андижон темир йўлиға қўшилиб одам ҳам юк ола бошлади.

²⁶ Афғонистон ислом хонлиқлари орасинда Туркиядан сўнг, аскарый жиҳатдан энг кучлидур.

Афғонистон шимолдан Туркистон, шарқдан Ҳиндистон, жанубдан Балужистон ва ғарбдан Эронистон мамлакатлари ила ўралмишдур. Аҳолиси: 3 милёнча бўлуб, барчаси мусулмондур. Фақат шарқдаги Кофиристон вилоятида бир оз маъжусийлар вордур. Идораси мустақала, расмий тили афғонча, пойтахти Кобул шаҳридур. Машҳур шаҳарлари: Жалолобод, Ғазна, Кандаҳор, Чатрол, Балх ва Бадахшон шаҳарларидур.

43. Эронистон²⁷

Эронистоннинг шимоли Осиёи Русий ва Каспий денгизи, шарқи Афғонистон ва Балужистон, жануби Омон денгизи ва Басра кўрфази, Осиёи Усманийдур. Аҳолиси 9 милёнга яқин бўлиб, расмий мазҳаби исломдур. Идораси маршрута, расмий тили форсийчадур. Пойтахти Техрон шаҳридур. Машҳур шаҳарлари: Ҳамадон, Исфаҳон, Табриз, Шероз ва Нишопур шаҳарларидур.

44. Балужистон

Балужистоннинг шимоли Афғонистон, шарқи Эронистон, жануби Омон денгизи ва ғарби Ҳиндистон мамлакатидур. Аҳолиси бир милёнга яқин бўлуб, аксари мусулмон ва бироzi маъжусийдур. Идораси мустақала бўлуб, Англтара ҳимоясида бир ислом хонлиғидур. Пойтахти Калот шаҳридур.

45. Ҳиндистон

Ҳиндистоннинг шимоли Чин мамлакати, шарқи Ҳинди чиний ва Бангола кўрфази, жануби Баҳри муҳити ҳиндий ва ғарби Омон денгизи, Балужистон ва Афғонистон мамлакатларидур. Жанубдаги Сарандиб (Цейлон) атаси ила Молдива ва Лакидо йиғинди аталари бўлуб, 55 милёнчаси мусулмон, 5 милёнчаси христиан ва қолғонлари будда ва браҳма мазҳабидаги маъжусийлардур.

Ҳиндистон мамлакати идора жиҳатидан учга бўлунур: 1) Англтара идораси, 2) Англтара ҳимояси, 3) Мустақил ҳукуматлар.

Англтара идорасида бўлғон ерларнинг марказ идораси Дехли шаҳридур. Машҳур шаҳарлари: Калкута, Мадрас, Бўмбай, Банорас, Аллоҳобод, Лаҳнав ва (Сарандиб атасинда) Қўлумбо шаҳарларидур.

Англтара ҳимоясинда бўлғон ҳукуматларнинг машҳурлари олтидур:

1. Кашмир ҳукумати бўлуб, пойтахти Кашмир шаҳридур.
2. Синдия ҳукумати бўлуб, марказ идораси Гувалюр шаҳридур.
3. Низом ҳукумати бўлуб, марказ идораси Ҳайдаробод шаҳридур.
4. Майсура ҳукумати бўлуб, марказ идораси Майсур шаҳридур.
5. Ражпутон ҳукумати бўлуб, марказ идораси Гувалюр шаҳридур.
6. Локидю аталаридур.

Мустақил ҳукуматлари учдур: 1) Непал ҳукумати бўлуб, пойтахти Катманду шаҳридур. 2) Бутан ҳукумати бўлуб, пойтахти Тасисдун шаҳридур. 3) Молдива ҳукумати бўлуб, пойтахти Мола шаҳридур.

Булардан бошқа Бангола кўрфази соҳилида Франция ва Омон денгизи соҳилида Пўртиғиз ҳукуматларининг ҳам бир неча шаҳарлари вордур²⁸.

²⁷ Аҳолисининг ноиттифоқлиги сабабли Эронистоннинг истиқлоли йилдан-йилга йўқолуб Русиё ва Англтара ҳукуматларининг тахт нуфузиға кирмакдадур.

²⁸ Молдива ҳукумати бутун Молдива йиғинди аталарини идора қилиб турғон бир мусулмон султонлиғидур. Франсаға

46. Ҳинди чиний

Ҳинди чиний ярим атасининг шимоли Чин мамлакати, шарқи Чин денгизи, жануби Сиём кўрфази ила Малоқо бўғози ва ғарб ёғи Бангола кўрфази ила Ҳиндистон мамлакатидур. Аҳолиси 30 милёнча бўлуб, аксари маъжусий ва бир ози мусулмондур. Ҳинди чиний мамлакати идора жиҳатидан етти қисмга бўлунур:

1. Ҳинди чин англизий бўлуб, иккига бўлунур: бири шимолда Асам ва Бирман мамлакатлари бўлуб, машхур шаҳарлари: Мондалай ва Рангун шаҳарларидур.

2. Малақо бўғозининг соҳилида Бўғозлар мустамлақоти бўлуб, марказ идораси Сингапур шаҳридур. Бу мамлакатларнинг иккиси ҳам Англтара идорасидандур. Малақо бўғозининг жанубида Жухур ҳукумати бўлуб, пойтахти Жухур²⁹ шаҳридур.

3. Шимоли шарқида Тункан ҳукумати бўлуб, пойтахти Хануй шаҳридур.

4. Шарқда Аннам ҳукумати бўлуб, пойтахти Хуна шаҳридур.

5. Камбуж ҳукумати бўлуб, пойтахти Пномпиг шаҳридур.

6. Қушиншин мамлакатидур. Марказ идораси Сайгун шаҳридур. Ушбу Тункан, Аннам, Камбуж ҳукуматлари Франция идорасидандур.

7. Мустақил Сиём қироллиғи бўлуб, пойтахти Понғкук шаҳридур (Ҳинди чинийда ушбу Сиём ҳукуматидин бошқа мустақил ҳукумат йўқдур).

47. Осиёи Усманий (Туркия)

Осиёи Усманийнинг шимол ёғи Қора денгиз, Истанбул бўғози, Мармара денгизи ва Чаноқ қала бўғозларидур, шарқ ёғи Қофқоз ва Эрон мамлакатлари, Басра ва Омон кўрфазларидур. Жануб ёғи Омон денгизи ила Адан кўрфазларидур. Ғарб ёғи Боби ал-мандуб бўғози, Шоб денгизи, Сувайш канали, Оқ денгиз ва Аталар денгизи бўлуб бир, қатта ярим атадур.

Бу мамлакат икки парчага бўлунуб, шимол ёғи Онатўли³⁰ ва жануб ёғи Арабистон отолодур. Иккиси бирга қўшилғонда аҳолиси ўн милёнча бўлиб, аксари араб, турк ва курд каби мусулмонлар, қолғонлари арман, грек каби турли миллатлардан иборатдур. Арабистоннинг машхур шаҳарлари Маккаи мукаррама, Мадинаи мунаввара, Санъон, Ҳадида-вал-хуфиф шаҳарларидур. Онатўлининг машхур шаҳарлари: Бурса, Искидор, Измир, Куния, Трабзун, Арзерум, Бағдод, Басра, Шом, Байрут, Қуддуси шариф, Искандарун ва Антакия шаҳарларидур. Арабистоннинг шарқи жанубида Англтара ҳимоясинда бўлган Сакат имомлиға (хонлиғи) ва ғарби жанубида Англтара ҳимоясида бўлган Адан мамлакати вордур. Булардан бошқа ўртасинда яна бир неча мустақил шайхликлар вордур.

48. Чин³¹ (Қитой) жумҳурияти

Чин ҳукумати шимолдан Туркистон ва Сибирия, шарқдан Япония, Сарикденгиз, шимолий ва жанубий Чин денгизлари, жанубдан Ҳинди чиний ва Ҳиндистон ва ғарбдан Ҳиндистон ва Афғонистон мамлакатлари ила ўралмишдур.

Аҳолиси 400 милёндан зиёда бўлуб, 70 милёнчаси мусулмон ва қолғонлари кунфучиё ва

қараган шаҳарлар: Бундшири, Қорикол, Шондир, Нагар, Виёнун шаҳарларидур. Пўртиғизга қараганлари: Ғуво, Диюдамон шаҳарларидур.

²⁹ Жухур мамлакати Англтара ҳимоясинда кичкина бир мусулмон хонлиғидурки, халқининг ҳам барчаси мусулмондур.

³⁰ Ҳозирги матбуотда Суриё исми ила машхур бўлган Арзи Фаластин бу рисолада Онатўлиға қўшилиб зикр қилинади. Шом, Байрут, Қуддуси шариф шул Арзи Фаластиндадур.

³¹ Чин ҳукумати дунёнинг энг эски ва кишисининг кўплиғи жиҳатидан дунёнинг энг улуғ ҳукуматидур.

будда мазҳабидағи маъжусийлардур. Пойтахти Пекин шаҳридур. Машҳур шаҳарлари Тёнчин, Шанхай, Сучуан, Қантун, Хонгчоу, Муҳдин, Кошғар ва Ғулжа шаҳарларидур. Идораси жумҳурият ва тили қитойчадур. 1911 — 1912 йиллардағи ихтилол (тўпалон) сабабли бу мамлакатнинг шимолидан Монғулиё айрилуб, Русия ҳимоясина ва жанубидан Тибет қитъаси айрилуб, Англтара ҳимоясина кирғони сабаблик кенглиғига хийла зарар келди. Ҳозирда Монғулиёнинг марказ идораси Урғо шаҳри, Тибетнинг марказ идораси Лихоса шаҳридур.

49. Япуния императорлиғи³²

Япуния мамлақати Чин ҳукуматининг шарқиға ёпишган Курия ярим атаси ила Баҳри муҳити кабир ичидағи аталардан иборатдур, аҳолиси 60 милёнча бўлуб, аксари будда мазҳабидадур. Пойтахти Токиу шаҳридур. Машҳур шаҳарлари Сивул, Юқохомо, Қито, Осақа, Нағасақа ва Порт-Артур шаҳарларидур. Идораси маршрута, тили япунчадур. Бу мамлакатда франсузча, инглизча ва қитойча тиллар ила суйлашадурғон кишилар ҳам кўпдур.

50. Осиёнинг машҳур ата ва ярим аталари

Баҳри мунжамиди шимолийда:

- 1) Янғи Сибир аталари.
- 2) Лихов аталари (иккиси ҳам Русияға тобеъдур).

Бағри муҳити кабирда:

- 1) Қамчатка ярим атаси (Русияға тобеъдур).
- 2) Сахалин атаси (ярми Русияға, ярми Япунияға тобеъдур).
- 3) Қурил аталари.
- 4) Бизу аталари.
- 5) Непун атаси.
- 6) Сиқуқ атаси.
- 7) Киюсу атаси.
- 8) Курия ярим атаси.
- 9) Қурмуз атаси (Япунияға тобеъдур).

Баҳри муҳити ҳиндда

- 1) Малақо ярим атаси (ярми Англтара ва ярми Сиём ҳукуматиға тобеъдур).
- 2) Андоман аталари.
- 3) Никубор аталари (Сиём ҳукуматиға тобеъдур).
- 4) Сарандиб атаси.
- 5) Суматра атаси.
- 6) Локиди аталари (Англтараға тобеъдур).
- 7) Молдива аталари (муस्ताқил ислом ҳукуматидур).

Оқ денгизда:

- 1) Қибрис атаси (Англтараға тобеъдур).
- 2) Рудус атаси (бошқа бир неча аталар ила баробар ҳозирда Оврупо давлатларининг ихтиёриндадур. Хоҳласа Туркияға, хоҳласа Юнонистонға топширадур).

³² Қитойларға ўхшаш япунлар ҳам, умуман сариғ жинсандурлар. Илм, маърифат, хунар ва саноат тўғриларинда овруполиларни йўлда колдирмак даражасинда ғайрат ва жиҳод этмақдадурлар.

51. Машхур тоғлари

- 1) Истонувди тоғлари (Сибириянинг шимоли шарқисиндан жанубга қараб Чингача чўзиладур).
- 2) Верхун тоғлари (Сибирияда Истонувди тоғларининг бир бутоғидур).
- 3) Ҳинғон тоғлари (Чиннинг шимоли шарқийсида бўлуб, зўр Ҳинғон ва кичик Ҳинғон исмлари ила иккига айрилодур).
- 4) Соён тоғлари (Сибирия ила Чин орасинда).
- 5) Олтой тоғлари.
- 6) Тёншан тоғлари (Туркистон ила Чин орасинда).
- 7) Қуилунг тоғлари (Чиннинг ўртасиндадур).
- 8) Қорақурум тоғлари (Чиннинг ғарби жанубида).
- 9) Ҳимолай тоғлари (Чин ила Ҳиндистон орасинда).
- 10) Ҳиндикуш тоғлари (Афғонистонда).
- 11) Элбурз тоғлари (Эронистоннинг Каспий денгизи соҳилинда).
- 12) Арарат тоғлари (Эронистон, Онатўли ва Қофқоз орасинда).
- 13) Тотор тоғлари (Сибириёнинг Япун денгизи соҳилинда).
- 14) Оликсандруй тоғлари.
- 15) Қоб тоғлари (Туркистонда).
- 16) Ҳот тоғлари (Жанубий Ҳиндистоннинг шарқ-ғарб соҳилларини ихота қилмишдур).

52. Машхур кўллар

- 1) Бойқол кўли - Сибирияда
- 2) Болқош кўли - Сибирияда
- 3) Чони кўли - Сибирияда
- 4) Иссиқкўл - Туркистонда
- 5) Орол кўли - Туркистонда
- 6) Ҳоргут кўли - Чинда
- 7) Тенгри тур кўли - Чинда
- 8) Ормиё кўли - Эронистонда
- 9) Ван кўли - Онатўлида
- 10) Лут кўли - Онатўлида

53. Машхур наҳрлар

Исмлари	Манбалари	Мансублари
1) Ўби наҳри	Олтой тоғи	Ўби кўрфази
2) Энасой наҳри	Олтой тоғлари	Энасой кўрфази
3) Лена наҳри	Бойқол кўли	Баҳри мунжамиди шимолий
4) Амур наҳри	Олтой тоғлари	Ўхучка денгизи
5) Гувонгу (Хувонхи) наҳри	Қуилунг тоғлари	Печили кўрфази
6) Тонзи сирён (Зангор) наҳри	Қуилунг тоғлари	Сариғ денгиз
7) Камбуджо (Мақунга) наҳри	Қуилунг тоғлари	Жанубий Чин денгизи
8) Брахмапутра наҳри	Ҳимолай тоғлари	Бангола кўрфази
9) Хонч (Ганг) наҳри	Ҳимолай тоғлари	Бангола кўрфази
10) Ҳиндус наҳри	Ҳимолай тоғлари	Омон кўрфази

11) Дажла наҳри	Бу иккиси Онатўлида Турус тоғларидан чиқуб, энг охирда бирлашуб, Шаттл-араб исмлануб, Басра кўрфазина қуйилур.	
12) Фрот наҳри		
13) Қизил ирмоқ	Онатўли	Қора денгиз наҳри
14) Ўрол наҳри	Ўрол тоғлари	Каспий денгизи
15) Жайхун наҳри (Амударё)	Тёншан тоғлари	Орол кўли
16) Сайхун (Сирдарё)	Тёншан тоғлари	Орол кўли ³³

54. Африқо қитъаси

Эски дунёнинг учинчиси Африқо қитъасидур. Африқонинг шимол тарафи Сита бўғози ва Оқ денгиз, шарқ тарафи Сувайш канали, Шоб денгизи, Боб ал-мандуб бўғози ва Баҳри муҳити ҳинд, жануб тарафи Баҳри муҳити кабир ва ғарб тарафи Баҳри муҳити атлас ила ўралмишдур. Бунга қараганда Африқо қитъаси улуғ бир атадур. Баҳри муҳити ҳиндидағи Мадағасқар атаси ҳам Африқодан ҳисобланур.

Африқонинг аҳолиси 150 милёнча бўлуб, акси ислом мазҳабинда бўлган занжий, барбария ва баъдавий араблар ила бутпарастлардур. Соҳил тарафларида бир ози христиан ва яҳудийлар ҳам бордур. Бунда аҳолининг акси мол боқиш, деҳқончилик, савдогарлик ила тирикчилик қилур. Кўп савдолари фил суяги, туякуш қаноти ва хурмо каби моллар иладур.

Африқо қитъаси дунёнинг энг иссиқ мамлакатидур. Ўрталари бутун кум, чўллардан иборат бўлуб, ўзини ваҳший халқидан бошқа киши туrolмайду. Шул сабабли аҳоли хануз маълум бўлмамишдур. Кўп ерларида экин ва мевалар киш фаслида етишадур. Африқо қитъаси катта-кичик 16 мамлакатга бўлинадур.

55. Миср ва Нуба

Биринчи Миср ва Нуба мамлакатларидур. Бу мамлакатнинг шимоли Оқ денгиз, шарқи Сувайш канали ва Шоб денгизи, жануби Ҳабашистон ва Судан мамлакатлари, ғарби Саҳройи кабир, Троблис, ғарбда Бенғози мамлакатлари ила ўралмишдур. Аҳолиси ўн милёнча бўлуб, акси мусулмон араблардур. Пойтахти Мисри ал-Қоҳира шаҳридур.

Машҳур шаҳарлари: Искандария, Сувайш, Пурт Саид, Исмоилия, Рашиду (Нуба мамлакатининг марказ идораси бўлгон) ва Хартум шаҳридур. Ҳозирда Англтара идорасиндадур³⁴. Машҳур Нили муборакнаҳри Викгориёнда кўлидан чиқуб, бу мамлакатни суғориб, Оқ денгизга қуйиладур.

56. Троблис ва Бенғози

Иккинчиси Троблис ва Бенғози мамлакатидур. Бу мамлакат шимолдан Оқ денгиз, шарқан Миср, жанубан Саҳройи кабир ва ғарбан Тунис мамлакатлари ила ўралмишдур. Аҳолиси бир ярим милёнча бўлуб, барчаси ислом мазҳабиндағи араблар ва барбариялардур. Марказ идораси Троблис шаҳридур. Машҳур шаҳарлари: Дарна, Марзук, Вағдомус шаҳарларидур.

57. Тунис

³³ Бизим ватанимиз бўлгон Туркистоннинг ободлиғи ушбу Жайхун ва Сайхун наҳрлари иладур. Бутун Туркистон ерлари шул наҳрлардан сув ичадур.

³⁴ Миср ҳукумати расман Туркияга тобеъ саналуб, мувақатан Англтара идорасинда эди. 1914 иил охирларида Англтара ҳукумати ўзиники қилуб эълон қилди. Ҳозирда шул Миср устида Англтара ила Туркиё Ҳукумати урушиб турибдур. Худо кимга зафар берса Миср ўшаники бўлса керак.

Учинчиси Тунис мамлакатидур. Бу мамлакат шимолдан ва шарқдан Оқ денгиз, жанубдан Троблис, ғарбдан Жазоир мамлакати ила махдуддур. Аҳолиси икки милёнча бўлуб, барчаси ислом мазҳабидаги араблар ва барбариялардур. Марказ идораси Тунис шаҳридур. Машхур шаҳарлари: Қирвон, Бизорта, Асфоқс ва Кобус шаҳарларидур. Бу мамлакат аввали Туркияники бўлса ҳам, ҳозирда Франция ҳимоясинда бир бекликдур.

58. Жазоир

Тўртинчиси Жазоир мамлакатидур. Бу мамлакат Оқденгиз, Тунис, Саҳройи кабир ва Фос мамлакатлари ила ўралмишдур. Аҳолиси беш милёнча бўлуб, аксари ислом мазҳабиндаги араблар ва барбариялардур. Кейин келуб ўрнашган франсузлар ҳам кўпдур. Марказ идораси Жазоир шаҳри. Машхур шаҳарлари: Кустантин, Бўн, Буси ва Тулмасон шаҳарларидур. Бу мамлакат аввалда Туркияники эди, ҳозирда Франция идорасиндадур.

59. Фос

Бешинчиси Фос мамлакатидур. Бу мамлакат Оқ денгиз, Сипта бўғози, Баҳри муҳити атлас, Саҳройи кабир ва Жазоир мамлакатлари ила ўралмишдур. Аҳолиси саккиз милёнча бўлуб, барчаси араблар ва барбарийлардур. Пойтахти Марокаш шаҳридур. Машхур шаҳарлари: Фос, Работ, Танжа, Ҳакина ва Малия шаҳарларидур. Бу мамлакат аввалда мустақил бир ислом султонлиги бўлса ҳам 1911 йилдан бери Франция ҳимоясинда бир хонлик бўлуб қолди³⁵.

60. Саҳройи кабир

Олтинчиси Саҳройи кабирдур. Бу мамлакат Троблис, Жазоир ва Фос мамлакатларининг жанубинда Миср худудидан Баҳри муҳити атласғача узайган қумлоқ чўллардан иборатдур. Аҳолиси: тупроқ исминдаги баъдавийлар бўлуб, тўрт милёнча тахмин қилинур. Мазҳаблари ислом, тиллари арабчадур. Тирикчиликдари мол боқмак, туз, хурмо ва фил суяги каби нарсаларни денгиз бўйлариға келтуруб сотмоқ иладур. Ҳеч бир ҳукуматға тобеъ бўлмасдан ўз ҳолларича яшайдурлар.

61. Санағомбия³⁶

Еттинчиси Санағомбия мамлакатидур. Бу мамлакат Баҳри муҳити атлас, Кенияи шимолий ва Саҳройи кабир мамлакатлари ила ўралган бўлуб, Саноғол ва Гомбия наҳрларининг орасиндадур. Аҳолиси ўн икки милёнча бўлуб, занжи, араб ва барбариеьлардан иборатдур. Аксари мусулмон ва бир ози бутпарастдур.

Ичкари тарафлари ерлик ҳукуматлар идорасинда бўлса ҳам, соҳили франсуз, англиз, пўртиғиз ҳукуматлари идорасиндадур. Франсузларнинг марказ идораси Санлуи шаҳри, англизларники Батурист шаҳри ва пўртиғизликдарники Тимбу шаҳридур.

62. Кения³⁷

Саккизинчиси Кения мамлакатидур. Бул мамлакат Санағомбиядан бошлаб, Кения

³⁵ Троблис, Тунис, Жазоир ва Фос мамлакатларин тарихда «Балади барбария» деб атайдилар. Булар ичинда маориф ва маданиятнинг бир оз тараққий қилғони Тунис ва Жазоир мамлакатидур.

³⁶ Санағомбияда тимсоҳ, денгиз айиғи, маймун, оқ қарамиска ва чигиртка каби зарарлик ҳайвонлар кўпдур.

³⁷ Бу соҳиллар Шимолий Кения ва Жанубий Кения исмлари ила иккиға айриладур.

кўрфазининг шимол ва шарқ соҳилларидан иборатдур. Аҳолиси умуман занжи (қора жинсдан) бўлуб, ўн беш милёнча тахмин қилинадур.

Дин юзасидан аксари мусулмон ва бир ози бутпарастдур. Идора жихатидан тўққиз мамлакатга бўлинур:

1) Англтара ҳимоясинда бўлгон Сиерра Лиона жумҳуриятидур. Марказ идораси Фритаун шаҳридур.

2) Мустақил Либерия жумҳуриятидур. Марказ идораси Мунруё шаҳридур.

3) Францияга тобеъ Фил диши соҳилидур. Марказ идораси Гранбосан шаҳридур.

4) Олтун соҳилида Ашанти ҳукумати дур. Марказ идораси Кумас шаҳридур. (Бунда Англтаранинг Қобқувост ва Германиянинг Тўғу исмлиқ жойлари вордур.)

5) Францияга тобеъ Доҳума ҳукумати дур. Марказ идораси Обума шаҳридур. (Бунда Англтаранинг Лоғуст исмлиқ бир лимани вордур.)

6) Англтарага тобеъ Нижирия мустамлакотидур. (Бунда Набин исмлиқ ҳукумат ҳам вор.)

7) Германияга тобеъ Фомардан мустамлакотидур.

8) Францияга тобеъ «Кўнғу Францияси» мустамлакотидур.

9) Пўртиғизга тобеъ Анғула мустамлакотидур.

63. Судан

Тўққизинчиси Судан мамлақати дур. Саҳройи кабир, Нуба, Ҳабашистон, Кўнғу, Кения ва Санағомбия мамлақатларининг орасиндағи кенг ерни Судан дейилур. Бу мамлақатнинг бир ози Миср ҳукуматиға тобеъ бўлиб, Судани мисрий атолуру.

Қолган жойлари бир неча ерлик ҳукуматлар тарафиндан идора қилинур. Ерлик ҳукуматларининг машҳурлари: Флата, Бомбара, Бурну, Вадой, Боғирми, Дорфур, Фурдуфан ва Сўқўту ҳукуматларидур.

Аҳолиси умуман занжилар бўлуб, ўттуз милёнча тахмин қилинур. Дин юзасидан аксари мусулмон ва бир ози бутпарастдур. Бу мамлақатнинг ғарб тарафи Нигер нахридан ва ўрталари Чод қўлидан сув ичодур.

64. Кўнғу ҳукумати

Ўнинчиси Кўнғу ҳукумати дур. Бу мамлақат Судан, Франция Кўнғуси, Анғула, Қопланду, Занғибор мамлақатларининг орасида бўлуб, аҳолиси ҳануз лозиминча маълум эмасдур. Кўнғу нахри бутун мамлақатга сув беруб, Баҳри муҳити атласға оқадур. Марказ идораси Кўнғу мансубиға яқин Бума шаҳри дур. Бу мамлақат 1844 йилда Оврupo давлатларининг иттифоқи ила ясолуб, Белчиқо ҳукуматининг ҳимоясиға топширилмишдур.

65. Домара мустамлақоти

Ўн биринчиси Германиянинг Домара мустамлакотидур. Бу мамлақат Баҳри муҳити атлас соҳилида Қопланду ва Анғула мамлақатларининг орасида бўлуб, шимолдағи Кунана нахридан жанубдағи Уранжир нахри мансубиғача чўзилмишдур. Аҳолиси: удомпу, домард, домоқу ва хутанту номиндағи баъдавий халқлар бўлуб, аҳволи ҳануз лозиминча, маълум ўлмашишдир.

66. Умид буруни (Қопланд) мустамлақоти

Ўн иккинчиси Англтаранинг Умид буруни (Қопланд мустамлакотидур). Бу мамлақат, аввалда, Африқонинг жанубий учиндағи Қоб мамлақатиданғина иборат экан. Ҳозирда Кўнғу,

Занғибор, Музамбик, Анғула ва Домара мамлакатлари орасидаги барча мамлакат ва ҳукуматлар ушбу Умид буруни мустамлакотига қўшилмишдур. Идора жихатидан Қоб, Нотол, Қофаристон, Уронж, Трансвол, Удозия исмлари ила бир неча қавмга бўлинув, жумласи Англтарага тобеъдур. Машхур шаҳарлари: Қобмаки (Баҳри муҳити кабир соҳилида) Умид буруни, Жоржтаун ва Пуролизабет шаҳарлари, Нотолники, Дурбон, Урожники, Блумфунтин ва Трансволники, Притўрия шаҳарларидур.

67. Музамбик

Ўн учинчиси Пўртиғизға тобеъ Музамбик мустамлакотидур. Бу мамлакат Баҳри ҳинд соҳилида Занғибор ва Қопланд мамлакатларининг орасиндадур. Аҳолиси икки милёнча бўлуб, барчаси бутпараст ва занжилардур. Машхур шаҳарлари: соҳилда Келеман ва Суфала шаҳарларидур.

68. Занғибор³⁸

Ўн тўртинчиси Занғибор султонатидур. Бу ҳукумат Баҳри муҳити хиндий соҳилида Судан, Қўнғу, Қопланд ва Музамбик мамлакатлари орасидадур. Аҳолиси уч милёнча бўлуб, ислом мазҳабиндаги занжилар ва кўчиб келган араблардан иборатдур. Марказ идораси Занғибор атасида бўлғон Занғибор шаҳридур.

69. Африқойи шарқий Англизий

Ўн бешинчиси Англтаранинг Африқойи шарқий мустамлакотидур. Баҳри муҳити ҳинд соҳилида Сумаол, Ҳабашистон, Судан, Қўнғу ва Занғибор мамлакатлари орасида бўлуб, Англтара идорасидадур. Машхур шаҳарлари Занғибор султонлиғидан олинғон Мумбоз шаҳридур.

70. Сумол

Ўн олтинчиси Сумол мамлакатидур. Бу мамлакат, Боб ал-мандуб бўғозидан бошлаб, Адан кўрфази ва Баҳри муҳити ҳинд соҳилларида, Африқойи шарқий англизий ва Ҳабашистон мамлакатлари орасидадур. Бу мамлакатнинг Боб ал-мандуб бўғози ёнидаги Убуқ, Лиманис Ҳабашистон ҳудудиғача Франсияға тобеъдур. Адан кўрфази соҳилидаги Барбара шаҳри ва атрофи Англтараға тобеъдур. Адан кўрфази соҳилининг бир қисми ва Баҳри муҳити ҳинд соҳили Италиёға тобеъдур. Ўртада бир кичкина ислом ҳукумати ҳам бордур. Марказ идораси Ҳирар шаҳридур.

71. Ҳабашистон

Ўн еттинчиси Ҳабашистон мамлакатидур. Бу ҳукумат Судан, Сумол ва Африқойи шарқий англизий мамлакатлари орасинда мустақил бир ҳукуматдур.

Аҳолиси саккиз милёнча бўлиб, барчаси христиан мазҳабиндадур. Пойтахти Ғувандор шаҳридур. Бу мамлакатнинг шимолида Боб ал-мандуб бўғозиға яқин Асот лиманидан бошлаб, Масуъа лиманиғача бўлғон ерлар Аритара мустамлакоти исмила Италиё идорасидадур.

³⁸ Бу мамлакатнинг шимол тарафиндан бир оз ерини Германия ва бир озини Англтара ҳукуматлари забт этмишлар. Демак буни ҳам талай бошламишлар.

72. Африқо атрофидаги машхур аталар

Баҳри муҳити атлас:

- 1) Осура аталари.
- 2) Яшил бурун аталари.
- 3) Мадар аталари (Пўртиғизга тобеъдур).
- 4) Қонория аталари (Испанияга тобеъдур).
- 5) Осониюн атаси
- 6) Сант-олон атаси (Англтараға тобеъдур).

Баҳри муҳити ҳинд:

- 1) Мадагоскар атаси.
- 2) Қумур атаси (Франсияга тобеъдур).
- 3) Москорин аталари³⁹.
- 4) Алдабро аталари.
- 5) Омиронт аталари.
- 6) Шишел аталари (Англтараға тобеъдур).
- 7) Скутара атаси (Англтара ҳимоясида бир ислом ҳукуматидур).

73. Машхур кўллар

- 1) Чод кўли (Суданда).
- 2) Викториё-ниёнза кўли (Занғибор мамлакатининг шимолида).
- 3) Тонғонико кўли (Занғибор ва Қўнғу мамлакатлари орасинда).
- 4) Ниёсо кўли (Музамбик мамлакатининг ғарбида).

74. Машхур наҳрлар

- 1) Нил наҳри (Викториё-ниёнза кўлидан чиқуб, Оқ денгизга қуйиладур).
- 2) Санағал наҳри (Саҳройи кабир Санағомбия мамлакатлари орасиндан чиқуб, Баҳри муҳити атласга қуйиладур).
- 3) Ғобия наҳри (Санағомбиянинг жанубидан чиқуб, Баҳри муҳити атласга қуйиладур).
- 4) Нигер наҳри (Судан ва Нижир мамлакатларидан ўтуб, Кения кўрфазига қуйиладур).
- 5) Қўнғу наҳри (Қўнғу мамлакатидан ўтуб, Кения кўрфазияга қуйиладур).
- 6) Уранжир наҳри (Қопланд мамлакатидан ўтуб, Баҳри муҳити атласга қуйиладур).
- 7) Замбази наҳри (Қопланд ва Музамбик мамлакатларидан ўтиб, Баҳри муҳити ҳиндга қуйиладур).

75. Амриқо қитъаси

Барри жадид, яъни янги дунёнинг⁴⁰ биринчиси Амриқо қитъасидур. Амриқонинг шимол тарафи Баҳри мунжамиди шимолий, шарқ тарафи Баҳри муҳити атлас, жануб ва ғарб тарафлари Баҳри муҳити кабирдур. Бунга қараганда, Амриқо қитъаси ҳам Африқо каби улуғ бир ата шаклиндадур⁴¹. Амриқо қитъасининг ҳавоси: шимолда ниҳоятда совуқ, ўртада ғоятда иссиқ ва жануб тарафларида ўртачадур.

Ери ниҳоятда манбат ўлуб, бошқа қитъаларда етишадурғон экин ва емишларнинг барчаси

³⁹ Москорин аталаридан Реюнун — Бурбун атаси Франсияга тобеълур. Бунда шакарқамиш, қаҳва оғочи ниҳоятда кўпдур.

⁴⁰ Амриқо қитъаси авваллардан номаълум эди. 1492 санаи мелодийда Христоф Колумб исмли бир киши топган. Шул сабабли бу қитъани янги дунё дерлар.

⁴¹ Амриқо қитъаси атрофидаги аталар ила баробар Осиёдан ҳам улуғ бўлиб, яунёнинг энг катта қитъасидур.

бу қитъада зиёдазида етишадур.

Тоғлари: олтун, кумуш, олмос, зумрат, темир ва кўмир конлариға ниҳоятда бойдур. Аҳолиси юз эллик (150) милёнча бўлиб, аксари Овруподан кўчиб боргон: инглиз, испаниол, пўртиғиз, франсуз каби христианлардур. Ерли халқни овруполилар «хиндий» дерлар. Хиндийлар умуман қизил жинсдан бўлуб, кўплари бутпарастдурлар. Амриқо қитъаси: Шимолий Амриқо, Ўрта Амриқо, жанубий Амриқо исмлари ила уч қисмға бўлинур.

76. Шимолий Амриқо

Шимолий Амриқо тўрт мамлакатға бўлинур.

- 1) Ғруланд атаси.
- 2) Янги Британия ёки Канадо мамлакати.
- 3) Жамоҳири мутаффақаъи Амриқо.

4) Мексиқо жумҳурияти. Ғруланд атаси Амриқонинг шимолий шарқида улуғ бир ата бўлуб, Дўнимарқ ҳукуматиға тобеъдур. Бу атанинг ичкари тарафлари доимо қор ва музлар билан қоплануб турғонлиғи учун ҳеч ким турмайдур. Фақат соҳил тарафларинда овчилик ила тирикчилик қиладурғон эскиму деган ваҳший халқлар бордур. Бунлар қирқ мингча тахмин қилинурлар. Машҳур шаҳарлари: Ғутғоб ва Ярадрикҳоб шаҳарларидур.

77. Янги Британия

Иккинчиси Янги Британия мамлакатидур. Бу мамлакат Амриқонинг шимолидадир, бир неча ата ва ярим аталар ила Канадо мамлакатидан иборатдур. Аҳолиси тўрт ярим милёнча бўлуб, аксари англизлардур. Канадо ҳукумати англизларнинг имтиёзли вилоятларидан санолур. Ўзининг махсус мажлис мабъусони бор. Марказ идораси жанубий шарқида Ўттава шаҳридур. Расмий тили англизча ва расмий мазҳаби протестантдур.

78. Жамоҳири мутаффақаъи Амриқо⁴²

Учинчиси Жамоҳири мутаффақаъи Амриқо ҳукуматидур. Бу мамлакат Канадо ва Мексиқо ҳукуматлари ила Баҳри муҳити атлас ва Баҳри муҳити кабир ўқёнусларининг орасидадур. Ғарбидаги Аласқа қитъаси ҳам бу мамлакатға тобеъдур. Аҳолиси тўксон милёнча бўлуб аксари протестант ва катўлик мазҳабларидадур. Пойтахти мамлакатнинг Шарқ соҳилиға яқин ерда Вашингтон шаҳридур. Машҳур шаҳарлари: Вашингтоннинг шимолида Нью-Йўрк, Бостун ва Баҳри муҳити кабир соҳилида Сан-Франсисқо шаҳарларидур. Расмий тили англизча бўлуб, французча ҳам суйланадур. Идораси мутаффақаъ жумҳуриятдур.

79. Мексиқо жумҳурияти

Тўртинчиси Мексиқо жумҳуриятидур. Бу ҳукумат Ши-молий Амриқонинг энг жанубида ва Баҳри муҳити кабир ила Мексиқо кўрфазининг орасинда 27 адад кичкина ҳукуматларнинг бирлашмоғидан ҳосил бўлгон бир жумҳуриятдур. (Аввалда Испанияға тобеъ эди.)

Аҳолиси ўн тўрт милёнча бўлуб, аксари оқ жинс ила қора ва қизил жинсларнинг қўшилмоғидан ҳосил бўлған «молиз»лардур. Пойтахти Мексиқо шаҳридур. Машҳур шаҳарлари:

⁴² Бу мамлакат аввалда Англтара идорасинда эди. 1776 йилда Вашингтон исмлиқ бир киши бош бўлуб, 9 йилча халқни Англтара ила уруштуруб, охирида голиб келмишлар. Дохилда 450 кичкина жумҳурият ва хорижий ишларда барчаси бир ҳукуматдан иборат бўлгон ушбу ҳукуматни вужудға чикормишдур. Ҳозирда дунёнинг энг хунарли ва кучли ҳукумати бўлмишдур.

Варакруз, Гувада, Ложар ва Монзаниллу шаҳарларидур. Аксарлари катўлик мазҳабидадур. Тиллари испанчадур.

80. Ўрта Амриқо Мексикодан бошлаб Кўлумбиягача чўзулгон ингичка ерларни Ўрта Амриқо дейилур. Ўрта Амриқо етти мамлакатга бўлунуб, идора қилинур.

Исми	Аҳолиси	Марказ идораси
1) Гватемоло жумҳурияти	2 милён	Гватемоло шаҳри
2) Хўндурас жумҳурияти	550 минг	Қумоёғу шаҳри
3) Салвадур жумҳурияти	1 милён	Сан-Салвадур шаҳри
4) Никарағуво жумҳурияти	450 минг	Лион шаҳри
5) Қуста Рика жумҳурияти	350 минг	Сан-Жувази шаҳри
6) Панама мамлакати	400 минг	Панама шаҳри
7) Англтаранинг Хўндурас мустамлакоти	25 минг	Бализий шаҳри

81. Жанубий Амриқо

Панама барзаҳидан бошлаб, жанубдағи Хуран бурунигача узайган бир мамлакатдур.

Исми	Аҳолиси	Пойтахти
1) Қулумбиё жумҳурияти	4 ярим милён	Буғуто шаҳри
2) Ваназуа жумҳурияти	2 ярим милён	Қаракас шаҳри
3) Хатти устуво жумҳурияти	1 ярим милён	Куиту шаҳри
4) Гвиано мамлакати (бу мамлакат учга бўлинуб, Англтара, Хўлланда ва Францияга тобеъдур. Англтара Гвианоси Холланда Гвианоси Франсия Гвианоси	300 минг 80 минг 32 минг	Жўржтоун шаҳри Помаринду шаҳри Крин шаҳри
5) Бразилия ҳукумати ⁴³	14 милён	Юджанеру шаҳри
6) Перу жумҳурияти	4 милён	Лима шаҳри
7) Бўливия жумҳурияти	3 милён	Шукизақо шаҳри
8) Шили жумҳурияти	3 ярим милён	Сантйёғу шаҳри
9) Оргонтин жумҳурияти	5 милён	Бунанусайрис шаҳри
10) Пароғовой	650 минг	Осанион шаҳри
11) Уруғувай жумҳурияти	1 милён	Монтавидану шаҳри

82. Амриқонинг машҳур денгиз ва кўрфазлари

1) Бофун денгизи, 2) Антик денгизи, 3) Худсон кўрфази, 4) Мексико кўрфази, 5) Сантуран кўрфази (барчаси Баҳри муҳити атласдан ҳосил бўлгон), 6) Мовил денгизи (Баҳри мунжамиди шимолийдан ҳосил бўлгон), 7) Баҳрак денгизи, 8) Бристул кўрфази, 9) Куқ кўрфази, 10) Қолифорниё кўрфази, 11) Тахвонта кўрфази, 12) Панамо кўрфази (Баҳри муҳити кабирдан ҳосил бўлгон).

83. Машҳур наҳр ва кўллари

⁴³ Бразилия ҳукумати улуғ бир императўрликдур. Бутун Амриқода жумҳуриятни қабул этмағон ёлғуз шул ҳукумат колмушдур.

Сан-Луран наҳри (Сан-Луран кўрфазиға қуйиладур), Миссисипи наҳри (Мексико кўрфазиға қуйиладур). Миссури наҳри (Миссисипи наҳриға қуйилодур), Буюк Осора кўли (Канадо мамлакатинда), Супарюр кўли, Мичиган кўли, Ориё кўли, Ҳуран кўли (Янғи Британиё ила Жамоҳири мутаффақаъ ҳукуматлари орасинда), Амазон наҳри (Бразилиянинг шимолинда Баҳри муҳити атласға қуйиладур), Лоплата наҳри, Кўларадо наҳри (иккиси ҳам Оргонтин мамлакатиндан ўтиб, Баҳри муҳити атласға қуйиладур).

84. Машҳур тоғ ва аталари

Амрико қитъасида: шимолий Амриқонинг ғарб соҳилида Қаскод, Рутти тоғлари ила жанубий Амриқонинг бутун ғарб соҳилини ўраган Анд тоғларидан бошқа муҳим тоғлар йўқдур. Амрико атрофинда (хусусан, шимолида) ата ва ярим аталар ниҳоятда кўп бўлса ҳам, муҳимроғи: Антил денгизидағи Антил аталаридур. Бу аталар Буюк Антил, Кичик Антил ва Боҳомо исмлари ила учға бўлинур. Буюк Антил: Куба, Ямайка, Пуарто-рику ва Ҳаити исмлиқ тўрт улуғ атадан иборатдур.

Куба атаси Жамоҳири мутаффақаъ ҳимоясида бир ҳукуматдур. Марказ идораси Гованна шахридур, Ямайка атаси Англатараға тобеъдур.

Ҳаити атасининг шарқида Сан-Доминику, ғарбида Ҳаити исмлиқ икки жумҳурият вордур. Ҳаитининг марказ идораси Пургу-пранс, Сан-Дўминику шахридур.

Пуарто-рику атаси ҳам Жамоҳиру мутаффақаъ ҳимоясинда бир ҳукумат бўлуб, марказ идораси Сан-Жуван шахридур. Кичик Антил аталари Пуарто-рикудан Ваназуалағача тизилғон майда аталар бўлуб, аксари Англтара ва қолгонлари Франсия, Ҳолландиё, Дўнимарқа ва Жамоҳири мутаффақаъ ҳукуматлариға тобеъдур.

Боҳама аталари эса Англтара идорасидадур. Булардан бошқа жанубда Англатара идорасида бўлғон Қолқонда аталари ва Баҳранг денгизида Жамоҳири мутаффақаға тобеъ Алаутиён аталари вор.

85. Ўқёнузиё (Австралиё) қитъаси⁴⁴

Янги дунёнинг иккинчиси Ўқёнузиё қитъасидур. Бу қитъа Осиёнинг жанубида. Баҳри муҳити кабир ила Баҳри муҳити ҳинд орасинда бир неча катта ва кичик аталардан иборатдур. Ўқёнузиё қитъасини Осиёдан жанубий Чин денгизи ила Малоко бўғози ойирадур. Амриқодан Баҳри муҳити кабир, Африқодан Баҳри муҳити ҳинд айирадур. Аҳолиси 55 милёнча тахмин қилинур. Бундан 5 милёнчаси мусулмон ва қолгонлари молиз жинсидан бўлғон ерли маъжусийлар ила Овруподан кўчиб борғон христианлардур. Ерли халқнинг кўписи овруполилар ила улфат бўлмасдан йилдан-йилға озайиб кетмакда ва ўрунлариға овруполилар тўлмақдадур.

Ўқёнузиё қитъаси: Молизиё, Молонизиё, Пулунизиё, Миқрунизиё аталари ила тўрт қисмға бўлинур.

86. Молизиё

Молизиё Осиёнинг жанубида Ўқёнузиёнинг шимоли ғарбида воқеъ бир неча аталардан иборатдур. Ўқёнузиёнинг энг обод халқи кўп бўлғон ери ушбу Молизиё қисми бўлуб, аҳолиси 44 милёндан зиёдадур. Молизиё аталаридан шимолдаги Филипин аталари Жамоҳири мутаффақаъи Амрико ҳукуматиға тобеъ, марказ идораси Манила шахридур.

⁴⁴ Ўқёнузиё қитъасидаги аталарнинг энг каттаси Австралиё атаси бўлғонлиғи учун баъзи жўғрофияларда қитъани шул исм ила атайдур.

Уртадаги Салаб атаси ва Бурнау атасининг кўп қисми шарқда Мулуқ атаси ва жануб тарафда занжирдек чўзилгон Сунд аталари⁴⁵ барчаси Хўлландиё ҳукуматиға тобеъдур. Марказ идораси Женева атасида Батавиях шахридур. Бурнау атасининг шимолида Англтаранинг бир оз мустамлакоти ила Бурнау исмлиқ бир кичкина ислом ҳукумати вордур. Суматра атасининг ғарбий учида Оча исмлиқ бир ислом хонлиғи вордур.

87. Молонизиё

Молонизиё жанубий Ўқёнусиёда воқеъ Кина жадид, Австралиё, Тасмониё ва Янги Зеланда исмлиқ тўрт улуғ ата ила бир неча майда аталардан иборатдур. Кина жадиднинг аҳволи хануз лозиминча маълум эмасдур. Шундай бўлса ҳам ғарб қисми Хўлландиёники, жануб қисми Англтараники ва шимол қисми ила ғарб тарафида бўлгон Бисмарк, Янги Британиё аталари ва Солумун аталарининг шимол қисми Германияники сонолур.

Австралиё, Тасмониё ва Янги Зеланда аталари бутун Англтара идорасидадур. Австралиё атасининг аҳолиси 7 милёнга яқин бўлуб, марказ идораси шарқи жанубида Сидний шахридур.

Тасмониёнинг аҳолиси⁴⁶ бир милёнча бўлуб, марказ идораси Хуборт шахридур. Янги Зеланда Куқ бўғози ила бир-биридан айрилгон икки улуғ атадур. Аҳолиси 800 мингча бўлиб, марказ идораси шимолдаги атада Ўкланд шахридур. Булардан бошқа шарқдаги Янги Қалдуниё атаси Франсияға тобеъ. Футуначи, Янги Ҳиберия аталари ва Солумун аталарининг жанубий қисми Англтараға тобеъдур.

88. Пулунизия, Ява ва Микронизия

Ўқёнусиёнинг шимол ва шарқида Баҳри муҳити кабир ўртасиға сочилгон ниҳоятда кўп майда аталар бордурки, буларнинг қисми шарқийсини Пулунизия ва қисми шимолийсини Микронизиё дейилур. Пулунизиянинг машҳур аталари: шимолда Ҳовой аталари ўз бошиға бир ҳукуматдур. Финикс, Унюн, Туниё, Монохики, Куқ ва Шотом аталари Англтараға тобеъдур. Моркиз, Тувомуту, Сусита ва Тубовой аталари Франсиёға тобеъдур. Сомво аталари Германияға тобеъдур.

Микронизиядаги аталардан Мориён, Полоус, Корулин, Ролиқ ва Моршол аталари Германияға тобеъдур. Жилберт ва Аълис аталари Англтараға тобеъдур.

С ў н г

«ЕР ЮЗИ» китобидаги айрим истилоҳ ва атамаларга изоҳлар

Англтара — Англия.

Баҳри муҳити мунжамид — Атлантика океани.

Баҳри муҳити кабир — Тинч океани.

Баҳри муҳити ҳинд — Ҳинд океани.

Баҳри муҳити шимолий — Шимолий муз океани.

Баҳри муҳити жанубий — Антарктида.

Белчиқо — Бельгия.

Ваназуа — Венесуэла.

⁴⁵ Сунд аталарининг энг катталари Жода ва Суматра аталаридур. Суматра атасида Матоҳ номлик одам ейдургон қавм бордур. Булар гуноҳкорларни ўлдируб, гўшларини емак ила жазо берар эканлар. Унларда кексароқ қариндошларини емак одати вор бўлса ҳам, ҳозирда бутун ташламишлардур. Сунда аталарининг шарқий учидаги Темир атасининг бир қисми Пўртиғизға тобеъ.

⁴⁶ Тасмониёнинг аҳолиси англиз муҳожирларидур. Асл аҳолиси бўлгон молизлар тамом мунқариз бўлмишдур.

Дўнимарк — Дания.

Исвечра — Швейцария.

Исвеч — Швеция.

Нурвеж — Норвегия.

Пўртиғиз — Португалия.

Жамоҳири мутаффақаъи Амриқо — Америка Қўшма Штатлари.

Ҳинди чиний — Ҳинди хитой.

Сакана — аҳоли, яшовчилар, турувчилар.

Манбат — унумдор.

Лингк — майдон, кенглик.

Эслатма: нотўғри талаффуз қилиниб ёзилган сўзлар учун нашрга тайёрловчи муҳтарам китобхонлардан узр сўрайди. Бу китобдаги номлар, атамалар арабча, туркча манбалардан олингани, жаҳонда содир бўлган катта-кичик урушлар туфайли мамлакат ва шаҳарларнинг географик номлари ўзгариб кетганлиги сабабли ушбу китобдаги атамаларнинг ҳозирги шаклини топиш махсус тадқиқот талаб қиладики, нашрга тайёрловчи бу камчиликларни кейинги нашрларда эътиборга олади. — С. А.